

Ս. Ս. ԱՎԱՆԵՍՏՈՎ

ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԵՎ ՄԻՋԻՆ ԱՐԵՎԵԼՔՈՒՄ
ՔԼՈԿԵՆՐ ՍՏԵՂԾԵԼՈՒ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋԸ
(1953—1958)

Համաշխարհային նոր պատերազմ նախապատրաստելու ընդհանուր պլաններում ամերիկյան և անգլիական իմպերիալիստները մեծ տեղ են հատկացնում Մերձավոր և Միջին Արևելքի շրջանին։

Այդ քաղաքականության կարևոր արտահայտություններից մեկն է, ինչպես այլ վայրերում, այնպես էլ այս շրջանում ռազմական բազաների ցանցի ընդլայնումը, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրները զանազան բլոկների մեջ ներգրավելը։ Վերջին տարիներս, այս ուղղությամբ, մեծ ակտիվություն են ցուցաբերում ԱՄՆ-ի ռազմական գործիչները, որոնք, ինչպես նշեց ընկ. Ն. Ս. Խրուշչովը ՍՄԿՊ XXII համագումարի իր եզրափակիչ խոսքում, «...էլ ավելի բարձրակոչ խոսեցին ռմբակոծիչների, ջրածնային ու ատոմային ուժերի մասին, այն մասին, թե քանի ժամում կամ օրում իրենք կարող են ավերել Սովետական Միության կարևորագույն օբյեկտները, կործանիչ հարված հասցնել նրան և այլն։ Մի խոսքով՝ առավել խելահեղ և չափից ավելի ռազմաշունչ ամերիկյան գնեհրալները խոսում են հենց իսկական պատերազմի նախապատրաստվելու մասին, մարդկանց բնաջնջելու, նյութական արժեքները ոչնչացնելու մասին»¹։

Գերմանական ֆաշիզմի և ճապոնական միլիտարիզմի ջախջախման հետևանքով դեմոկրատիայի, պրոգրեսի և սոցիալիզմի ուժերի աճը, Արևելյան Եվրոպայի, ինչպես նաև Հեռավոր Արևելքի և Հարավ-Արևելյան Ասիայի մի շարք երկրների անջատումը կապիտալիստական սխտեմից, անմջական ազդեցություն ունեցան Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներում՝ ազգային-ազատագրական շարժումների նոր վերելքի վրա։ Այդ երկրներում արևմտյան

¹ «Սովետական Հայաստան», 6 փետրվարի, 1959։

իմպերիալիստների դիրքերի թուլացումը մի կողմից, և ժողովուրդների ազգային-ազատագրական շարժումները ճնշելու և Մերձավոր ու Միջին Արևելքի երկրները ՍՍՌՄ-ի, ժողովրդական դեմոկրատիայի երկրների դեմ ագրեսիայի պլանցդարմի վերածելու ձգտումը մյուս կողմից, ամերիկյան և անգլիական իմպերիալիստներին դժգոհեցին այդ շրջանում ուժեղացնելու իրենց ագրեսիվ քաղաքականությունը:

Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ ամերիկյան ու անգլիական իմպերիալիստների ռազմա-ստրատեգիական միջոցառումները Մերձավոր ու Միջին Արևելքի մի շարք երկրներում (Թուրքիա, Իրան, Պակիստան, Հորդանան, Իսրայել և այլն) սերտ կերպով միահյուսվում են արևմտյան իմպերիալիզմի տնտեսական նպատակների հետ, այն է՝ բոլոր միջոցներով պահել այդ երկրները որպես առավելագույն շահույթ ձեռք բերելու ոլորտ, ապրանքներ սպառելու լայն շուկա, էժան հումքի, գլխավորապես նավթի աղբյուր և այլն:

Մերձավոր ու Միջին Արևելքի երկրներում իրենց ագրեսիվ և ռեակցիոն քաղաքականությունը կիրառելու գործում, ամերիկյան և անգլիական իմպերիալիստները հանդիպում են այդ երկրների բնակչության պրոգրեսիվ ուժերի և ժողովրդական մասսաների վճռական դիմադրությանը: Սակայն, նրանք հենվում են Թուրքիայի, Իրանի, Պակիստանի, Իսրայելի և Հորդանանի ղեկավար շրջանների վրա, շրջաններ, որոնց դասակարգային ռեակցիոն շահերը համընկնում են ԱՄՆ-ի և Անգլիայի ագրեսիվ քաղաքականության հետ: Այդ երկրների ղեկավար շրջանները ամերիկյան և անգլիական իմպերիալիստներին հնարավորություն են տալիս իրականացնել իրենց ռազմական և տնտեսական պլանները, փոխարենը ստանալով ամերիկյան և անգլիական զենք և նրանց օգնությունը իշխանությունը իրենց ձեռքում պահելու, օտարերկրյա զավթիչների հետ միասին աշխատավորական մասսաներին կեղեքելու համար: Նրանք ակտիվորեն գործակցում են ամերիկյան և անգլիական իմպերիալիստների հետ նաև Մերձավոր ու Միջին Արևելքի շրջանում՝ ռազմական ագրեսիվ բլոկներ ստեղծելու համար, բլոկներ, որոնք մեծ սպառնալիք են խաղաղության ու անվտանգության գործին ամբողջ աշխարհում և տանում են դեպի միջազգային հարաբերությունների լարվածության ուժեղացումը:

1946—1948 թթ. ընթացքում փորձեր կատարվեցին Մերձավոր Արևելյան, Միջին Արևելյան և Միջերկրածովային բլոկներ ստեղծելու ուղղությամբ: Այդ փորձերը, սակայն, ձախողվեցին, քանի որ դրանք տանում էին դեպի արաբական Արևելքի երկրների տե-

րիտորիաների ռազմական օկուպացիան, նրանց տնտեսական ու քաղաքական ստրկացումը: Արաբական ժողովուրդները վճռականորեն հանդես եկան ընդդեմ իրենց երկրները արևմտյան իմպերիալիզմի ավանտյուրիստական պլանների մեջ ներդրավելուն: Նրանք թույլ չտվեցին, որ իրենց երկրները ՍՍՌՄ-ի և ժողովրդական դեմոկրատիայի երկրների դեմ ուղղված ագրեսիայի պլացդարմ դարձվեն:

Ագրեսիվ բլոկներ ստեղծելու պլանների ձախողման գործում մեծ դեր խաղաց Սովետական կառավարության ամուր դիրքը: Սովետական Միությունը անդադար մերկացնում էր ԱՄՆ-ի և Անգլիայի իմպերիալիստական պլանները Մերձավոր ու Միջին Արևելքի երկրների նկատմամբ, հետևողականորեն պաշտպանելով արաբական ժողովուրդների կենսական շահերը:

Սակայն այդ տարիներին ագրեսիվ բլոկներ ստեղծելու պլանների ձախողումը չէր նշանակում, որ ԱՄՆ-ի և Անգլիայի կառավարող շրջաններն ընդհանրապես հրաժարվում էին Մերձավոր և Միջին Արևելքում իրենց ագրեսիվ նպատակներից: Արևմտյան իմպերիալիստները շարունակ նորանոր պլաններ էին առաջ քաշում՝ այդ շրջանում ռազմական խմբավորումներ ստեղծելու համար: Այդ ուղղությամբ մեծ ակտիվություն ցուցաբերվեց, հատկապես, Հյուսիս-ատլանտյան ագրեսիվ դաշինքը կազմակերպվելուց հետո:

Ատլանտյան դաշինքի ռազմական պլաններում կարևոր տեղ է հատկացվում Մերձավոր ու Միջին Արևելքի երկրներին: ԱՄՆ-ը և Անգլիան իրենց իմպերիալիստական քաղաքականության մեջ այդ շրջանում հենվում են այնպիսի երկրների վրա, ինչպիսիք են Թուրքիան, որը ՆԱՏՕ-ի անդամ է, Իրանը և Պակիստանը: 1950 թ. Դեմոկրատական պարտիայի իշխանության գլուխ անցնելուց հետո, թուրքական կառավարությունը նշանակալից ակտիվություն ցուցաբերեց ռազմական բլոկներ ստեղծելու գործում: Պատասխանելով «Ֆրանս պրես» գործակալության թղթակցի այն հարցին, թե մտադիր է արդյո՞ք «դեմոկրատներին» կառավարությունն ավելի ակտիվ արտաքին քաղաքականություն վարելու, Թուրքիայի արտաքին գործերի մինիստր Ֆուադ Քոփուլուլուն հայտարարեց, որ «այդ արտահայտությունը հատկապես կիրառելի է Մերձավոր Արևելքում Թուրքիայի քաղաքականության նկատմամբ»¹:

ԱՄՆ-ը, Անգլիան, Ֆրանսիան և Թուրքիան երկու տարի (1951—1953) զբաղված էին «Միջինարևելյան հրամանատարություն» ստեղծելու պլանով, որի հիմնական նպատակն էր Եգիպտոս-

¹ «Istanbul», 28 մայիսի, 1950:

սին և արարական մյուս երկրներին ներգրավել ագրեսիվ բլոկների մեջ՝ Արևմտյան պետությունների մասնակցությամբ: 1951 թ. նոյեմբերի 10-ին ԱՄՆ-ի, Անգլիայի, Ֆրանսիայի և Թուրքիայի կառավարությունները դեկլարացիա հրապարակեցին այսպես կոչված «Միջինարևելյան հրամանատարություն» ստեղծելու սկզբունքների մասին¹:

Դեկլարացիայի իսկական նպատակը արևմտյան իմպերիալիստների կողմից արարական Արևելքի ստրկացումն էր, որը քողարկված էր «Միջին Արևելքը օտար ագրեսիայից պաշտպանելու» կեղծ Ֆրազով: Նախատեսվում էր, որ «պատերազմի կամ միջազգային կոնֆլիկտի» դեպքում և նույնիսկ խաղաղ ժամանակ միջինարևելյան բլոկի մասնակից բոլոր երկրների ղինված ուժերը պետք է ենթարկվեն ամերիկյան և անգլիական զենքերալններին:

«Միջինարևելյան հրամանատարություն» պլանով Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրների տերիտորիաներում պետք է տեղադրվեին օտարերկրյա զինված ուժեր, ընդ որում այդ հրամանատարության շտաբը պետք է գտնվեր Եգիպտոսում: Դեռ ավելին, Եգիպտոսը և մյուս երկրները պետք է «Միջինարևելյան հրամանատարության» տրամադրության տակ դնեին իրենց ռազմական բազաները, հաղորդակցության միջոցները, նավահանգիստները և այլ սարքավորումները: Միջինարևելյան ռազմական հրամանատարության ստեղծումը մտնում էր Հյուսիս-ատլանտյան բլոկի ստրատեգիական պլանների մեջ, և պետք է ծառայեր նրա նպատակներին:

Սովետական կառավարությունը 1951 թ. նոյեմբերի 24-ին «Միջինարևելյան հրամանատարություն» ստեղծելու պլանների մասին ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, Ֆրանսիայի ու Թուրքիայի կառավարություններին ուղղած նոտաներում նշում էր, որ ինքը չի կարող անտեսել Սովետական Միության սահմաններին մոտիկ գտնվող շրջանում նոր ագրեսիվ բլոկ ստեղծելու հանգամանքը: «Սովետական կառավարությունը,— ասված էր նոտայում,— անհրաժեշտ է համարում նույնպես հայտարարել, որ դրանց հետևանքով առաջացած դրության պատասխանատվությունը կրնկնի ԱՄՆ-ի կառավարության և հիշված հրամանատարություն ստեղծելու մյուս նախաձեռնողների վրա»²:

Մերկացնելով «Միջինարևելյան հրամանատարություն» պլանի ագրեսիվ բնույթը և նրա մեջ Թուրքիայի ակտիվ դերը, Սովետա-

¹ Դեկլարացիայի տեքստը տես՝ «The Department of State Bulletin», November 19, 1951, էջ 817—818:

² «Правда», 25 ноября, 1951 г.

կան կառավարությունը նշում է, որ այդ պլանը նպատակ ունի Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրները մասնակից դարձնել Ատլանտյան ագրեսիվ բլոկի կարևոր միջոցառումներին:

«Միջինարևելյան հրամանատարություն կազմակերպելու համառ ջանքերը նույնպես հաջողություն չունեցան և ամերիկյան իմպերիալիստները 1953 թ. ամռանը, Մերձավոր և Միջին Արևելքի համար, առաջ քաշեցին նույն ագրեսիվ բլոկի նոր վարիանտ՝ այս անգամ արդեն «Միջինարևելյան երկրների Հյուսիսային գոտի» անվան տակ: Սովետական Միության հարավային սահմանների մոտ նոր ագրեսիվ խմբավորում ստեղծելու գաղափարը առաջինը զարգացրեց ԱՄՆ-ի պետական դեպարտամենտի քարտուղար Ջ. Ֆոստեր Դալեսը 1953 թ. մայիսին՝ Ասիայի երկրներում կատարած ուղևորությունից վերադառնալուց հետո: 1953 թ. հունիսի 1-ին իր ռազիո-եղևյթում Դալեսը հայտարարեց, որ «Միջին Արևելքի պաշտպանության կազմակերպումը» ավելի շուտ ապագայի գործ է, քան թե ներկայի...»¹ և շարադրեց նոր ագրեսիվ բլոկ կազմակերպելու իր նախագիծը:

Ըստ այդ նախագծի, պակտին պետք է մասնակցեին ՍՍՌՄ հինգ հարևան երկրները՝ Թուրքիան, Իրանը, Իրաքը, Աֆղանստանը և Պակիստանը: Դալեսյան այդ նախագծի անմիջական կազմակերպչի և իրականացնողի դերը, ինչպես առաջ, դրված էր Թուրքիայի վրա: Նախագծի կենսագործումը հեշտացնելու նպատակով որոշվեց, որ «Միջին Արևելյան երկրների Հյուսիսային գոտու պակտը» հանդես գա ոչ թե կոլեկտիվ պայմանագրի ձևով, այլ առանձին պետությունների միջև համաձայնությունների սխեմով:

Ամերիկյան իմպերիալիստները ծրագրում էին, որ դրանից հետո հեշտ կլինի պակտի մեջ ներքաշել նաև բոլոր արաբական երկրներին և, այսպիսով, իրականացնել Արևմուտքի գլխավորությամբ միջինարևելյան երկրների ռազմական ագրեսիվ դաշինք ստեղծելու պլանը, պլան, որն արդեն երկու անգամ ձախողվել էր խաղաղասեր ժողովուրդների հաստատուն դիրքի շնորհիվ:

«Միջին արևելյան երկրների Հյուսիսային գոտու պակտը» ստեղծելու կապակցությամբ ամերիկյան կառավարությունը հատուկ ուշադրություն էր նվիրում Պակիստանին, ձգտելով բոլոր միջոցներով նրան ներգրավել այդ բլոկի մեջ և դարձնել իր հենարանը՝ Միջին Արևելքում: Այդ է վկայում «Նյու-Յորք Թայմսի» 1953 թ. հունվարի 24-ի այն հայտարարությունը, որի մեջ ասված

¹ «В защиту мира», Февраль 1954, № 33; стр. 22.

էր, թե «Ուժեղ Պակիստանը, մարտնչող Թուրքիայի հետ դաշնակցած... կարող է դրութիւնը փոխել և ամբողջ այդ շրջանը վերածել արևմտյան տերութիւնների հուսալի և հզոր հենարանի»¹։ Անհրաժեշտ է նշել, որ այս հանգամանքը միակ պատճառը չէր, որ ամերիկյան իմպերիալիստներին մղում էր Պակիստանը ներգրավելու իրենց ագրեսիվ, քաղաքականութեան ոլորտը։ ԱՄՆ-ի ղեկավար շրջանների «պրոպակիստանյան» կողմնորոշումը նպատակ ուներ բռնցք ստեղծել Չինական ժողովրդական Ռեսպուբլիկայի դեմ, ինչպես նաև մեկուսացնել Հնդկաստանը, որն ակտիվորեն հանդես էր գալիս խաղաղութեան օգտին։ Իսկ գլխավորը այն էր, որ Պակիստանը Սովետական Միութեան անմիջական հարևանութեան մէջ գտնվող երկիր է։

Պակիստանը ամերիկյան իմպերիալիստների քաղաքականութեան էլ ավելի ամուր կապելու նպատակով, ԱՄՆ-ի ղեկավար շրջանները ջանում էին ամենից առաջ ռազմական համաձայնութիւն կնքել հենց Պակիստանի հետ, նրա տերիտորիայի վրա ստեղծելով ամերիկյան ռազմական բազաներ։ Ամերիկյան «Նյու Ուիկ» ժուռնալը, նշելով, որ Միացյալ Նահանգների ցանկութիւնը Պակիստանին իր բանակով և ստրատեգիական ավիաբազաներով Միջին Արևելքի պաշտպանութեան սիստեմի մեջ ներգրավելու վերաբերյալ «ոչ ոքի համար գաղտնիք չէ», — գրում էր, որ ԱՄՆ-ի ու Պակիստանի միջև տարվող ոչ պաշտոնական բանակցութիւնները վերաբերում էին «Պակիստանին էական ռազմական օգնութիւն ցույց տալու հնարավորութեանը, այնպիսի օգնութիւն, ինչպիսին ցուցաբերվել էր Թուրքիային...։ Այսպիսով շատ արագ կերպով Պակիստանը կարելի է վերածել այնպիսի մի բաստիոնի, որը ոչնչով հետ չէր մնա Թուրքիայից»²։

1953 թ. նոյեմբեր ամսվա ընթացքում ԱՄՆ-ի և Պակիստանի միջև բանակցութիւններ էին գնում ռազմական համաձայնութիւն կնքելու համար։ Այդ ժամանակ ամերիկյան մամուլում բացահայտ խոսվում էր այն մասին, որ Միացյալ Նահանգները չեն հրաժարվի Պակիստանը Միջին Արևելքում և Հարավ-Արևելյան Ասիայում «ուժի աղբյուրի» վերածելու մտքից։ «Ուոլ Սթրիտ Ջորնլ» ամերիկյան թերթը 1954 թ. մարտին մի հոդված տպագրեց հետևյալ վերնագրով. «Ռուսաստանի շուրջն ատոմային ռազմածիշների ամերիկյան բների օդակի կառուցումը մոտենում է ավարտման»³։ Այս վերնագիրն ինքնին խոսում է իր մասին, բայց էլ ավելի բնորոշ է

¹ «The New York Times», 1953. Jan. 1.

² «Правда», 27 ноября 1953 г.

³ «The Wall Street Journal», 1954, March 11.

հողվածի բովանդակությունը նրա մեջ ասված էր, որ ներկայումս Պակիստանի տերիտորիան իրենից ներկայացնում է «Ռուսաստանը շրջապատող ամերիկյան ավիաբազաների օդակի վերջին խոշոր բացը» և համոզմունք է հայտնում, որ այդ «բացը» շուտով կլիկվիղացվի, քանի որ ամերիկյան դիվանագետները «անաղմուկ» բանակցություններ են վարում Պակիստանում ռազմական բազաներ կառուցելու համար:

Չնայած ԱՄՆ-ի և Պակիստանի միջև ռազմական պայմանագրի նախագծի բովանդակությունը գաղտնի էր պահվում, այնուամենայնիվ մամուլում լուրեր էին սպրդում, որոնք հաստատում էին նման համաձայնության առկայությունը: «Տրիբուն դ'նասիոն» փարիզյան շաբաթաթերթը դեկտեմբերին հաղորդեց, որ Պակիստանի գեներալ նահանգապետ Գուլամ Մոհամեդը նոյեմբերին Վաշինգտոնում էյզենհաուերի և Դալեսի հետ քննարկեց պայմանագրի նախագիծը, որի հիմնական կետերը հետևյալներն էին. 1. Պակիստանը «հարմար մոմենտին» միանում է «Միջին Արևելքի պաշտպանական կազմակերպության»: 2. Պակիստանը Միացյալ Նահանգներին իրավունք է տալիս իր տերիտորիայում բազաներ ստեղծել և զորք տեղադրել: Արևելյան Պակիստանը և Հյուսիս-Արևմտյան նահանգը կհանդիսանան հատուկ ստրատեգիական գոտիներ՝ ռազմական միջոցառումների իրականացման տեսակետից՝ առաջնահերթ նշանակությամբ: 3. Միացյալ Նահանգները Պակիստանին կտրամադրեն 200 միլիոն դոլլար՝ ամերիկյան սպառազինություն ձեռնելու և բանակը վերակազմելու համար, որի թիվը կհասցվի մինչև 900 հազար մարդու: Միացյալ Նահանգները Պակիստանին կտրամադրեն 400 տանկ և 700 ինքնաթիռ, այդ թվում՝ 150 ռեակտիվ ինքնաթիռ: 4. Պակիստանի բանակի վերակազմումը և վարժեցումը կիրականացվի ամերիկյան ռազմական մասնագետների օգնությամբ և ամերիկյան բանակի բարձրատիճան զինվորականների հսկողությամբ¹:

Կասկած չի կարող լինել, որ այսպիսի պայմանագիրը առաջին հերթին ուղղված էր հենց Պակիստանի ժողովրդի շահերի դեմ, քանի որ նպատակ էր դրվում Պակիստանի տերիտորիան օգտագործել ամերիկյան ռազմական բազաներ ստեղծելու համար, և հարյուր հազարավոր պակիստանցիների դարձնել ԱՄՆ-ի վարձու զինվորներ:

Պակիստանի կառավարող շրջանների պատրաստակամությունը ԱՄՆ-ից ռազմական «օգնություն» ստանալու հարցում լրիվ կերպով բավարարեց ամերիկյան ագրեսիվ շրջաններին: «Բավտ-

¹ «Правда», 21 декабря, 1953 г.

կան է մի հայացք զցել քարտեզի վրա,— գրում էր «Նյու-Յորք Հերալդ Տրիբունի» թղթակից Բիզարտը,— տեսնելու համար, որ Պակիստանը վճռական դիրք է գրավում Սովետական Ասիայի հարավային թևի շուրջն ամերիկյան ավիաբազաների կամարի նախատեսված ընդարձակման որևէ պլանի համար...»¹:

Այսպիսով, 1953 թ. սկզբին իշխանության գլուխ անցած ամերիկյան նոր կառավարությունը, հույս ունենալով Միջինարևելյան հրամանատարության պլանի ձախողումից հետո, Լրկկողմանի ռազմական համաձայնագրեր կնքել Մերձավոր ու Միջին Արևելքի երկրների հետ: Դրան արձագանքեցին Պակիստանի ղեկավար շերջանները և 1953 թ. վերջին միջոցներ ձեռնարկվեցին ամերիկա-պակիստանյան ռազմական դաշինք կնքելու ուղղությամբ, որն ԱՄՆ-ին հնարավորություն կտար Պակիստանին սպառազինություն մատակարարել և օգտագործել նրա ռազմական բազաները: Սակայն, այդ պլանի կենսագործումը ժամանակավորապես հետաձգվեց, քանի որ Պակիստանի նման դիրքորոշումը վճռականորեն դատապարտվեց Չինաստանի, Հնդկաստանի, Ինդոնեզիայի, Ինչպես նաև արաբական Արևելքի պետությունների կողմից, որոնք հանձինս այդ պայմանագրի իրենց անվտանգության նկատմամբ արդարացիորեն սպառնալիք էին տեսնում:

Դրանից հետո ամերիկյան ղեկանազիտությունը առաջ քաշեց «նոր» պլան: Պակիստանին առաջարկվեց ռազմական դաշինք կնքել Թուրքիայի հետ, իսկ հետո դիմել ԱՄՆ-ին, խնդրելով օժանդակել նրա «պաշտպանական ջանքերին», այսինքն ռազմական օգնություն ցույց տալ: Այդ պլանը իրականացվեց: «Նոր» պլանը, այսպիսով, ավելի քողարկված էր և նպատակ ունենալու ժողովուրդներին, որոնք հանդես էին գալիս ասիական երկրներին առլանտյան ագրեսիվ քաղաքականության ոլորտը ներգրավելու դեմ: Սակայն Հարավային և Հարավ-Արևելյան Ասիայի մի շարք երկրների հասարակական և պաշտոնական շրջանների արձագանքները ցույց տվեցին, որ ամերիկացիների այդ հաշիվը նույնպես սխալ դուրս եկավ: Այսպես «Նեյշնլ Հերալդ» հնդկական թերթը, հիշեցնելով իր այն նախազգուշացումները, որ ժամանակին արել էր ամերիկա-պակիստանյան ռազմական դաշինք կնքելու պլանի կապակցությամբ, գրում էր, որ հենց այդ պատճառով էլ «ծխե այնպիսի վարագույրի կարիք զգացվեց, ինչպիսինն է Թուրքիայի հետ կնքած պակտը» և որ այն դարձավ «Պակիստանին ամերիկյան ռազմական օգնություն ցույց տալու համար անհրաժեշտ քա-

¹ «Правда», 21 декабря 1953 г.
112

յարական շիրմա»։ Նույն ոգով էր դրում նաև «Ինդիեն էքսպրես»¹ թերթը, նշելով, որ Թուրքիայի հետ համագործակցելը նպատակ ունի լուսնել Հնդկաստանի և արաբական երկրների բողոքները Պակիստանին ամերիկյան սպառազինություն տրամադրելու դեմ²։

Թուրքական կառավարությունը պատրաստակամությամբ ընդունեց Պակիստանի հետ ռազմական պակտ կնքելու միտքը։ Դա որոշակի քաղաքական նշանակություն ունեւր ինչպես Թուրքիայի, այնպես էլ ԱՄՆ-ի համար, քանի որ Հյուսիս-ատլանտյան բլոկի մեջ մտնելուց հետո Թուրքիայի համար առաջին հնարավորությունն էր ստեղծվում ռազմական պակտ կնքել Միջին Արևելքի մուսուլմանական երկրներից մեկի հետ։ Այդպիսով ԱՄՆ-ի և Թուրքիայի ղեկավար շրջանները հույս ունեին խաբել Մերձավոր և Միջին Արևելքի մյուս մուսուլմանական երկրների հասարակական կարծիքը, ինչպես նաև բարձրացնել Թուրքիայի հեղինակությունը, որը պետք է ղառնար ծրագրված ռազմական բլոկների միջուկը։ Թուրքիայի վրա դրված հույսերը հետապնդում էին նաև այլ նպատակներ։ Մերձավոր կամ Միջին Արևելքի յուրաքանչյուր պետություն, դաշինքի մեջ մտնելով Թուրքիայի հետ, իրեն կապում էր նաև ագրեսիվ Հյուսիս-ատլանտյան բլոկին՝ նրա անդամ Թուրքիայի միջոցով։ Այնուամենայնիվ, Թուրք-պակիստանյան ռազմական դաշինքի գլխավոր նպատակը Թուրքիայի և Պակիստանի տերիտորիաների օգտագործումն էր, որպես պլացդարմ Սովետական Միության վրա հարձակվելու համար։ Այսպես, «Նյու-Յորք Թայմս» թերթը գրում էր այն մասին, որ Թուրքիան վերածվում է «հարձակողական գործողությունների պլացդարմի» և կոչ էր անում Անկարային «ապօրոգնել իր ղինված ուժերի հարձակողական ընդունակությունը»³։ Իսկ ամերիկյան մի ուրիշ թերթ՝ «Նյու-Յորք Հերալդ Տրիբունը» գրում էր, որ Պակիստանը կվերածվի ամերիկյան ուժերակոծիչների համար հարմար բաղայի, որոնք կարող են այնտեղ վայրէջք կատարել Կենտրոնական Ասիայի ռուսական արդյունաբերական կենտրոնները ռմբակոծելուց հետո»⁴։

Թուրք-պակիստանյան պակտի կնքմանը նախորդել էին ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի և Պակիստանի պետական գործիչների մեջ կայացած բանակցությունները 1952—1954 թթ.։ Դեռևս 1952 թ. փետրվարին

¹ «National Herald», 1954 Feb. 20.

² «Indian Express», 1954, Jan. 23.

³ «The New York Times», 1954, Feb. 20.

⁴ «The New York Herald Tribune», 1954, Feb. 23.

Անկարար այցելեց Պակիստանի արտաքին գործերի մինիստր Զաֆ-րուլախանը: 1953 թ. սեպտեմբերի կեսերին Թուրքիայում էր գտնվում Պակիստանի բանակի գլխավոր հրամանատար էյուբխու-նը, իսկ 1953 թ. նոյեմբերի վերջին Անկարա ժամանեց Պակիստա-նի գեներալ-նահանգապետ Գուլամ Մոհամեդը: Անկարայում գտնվելու ժամանակ Պակիստանի պետական գործիչները «բանակ-ցություններ էին վարում Միջին Արևելքի հյուսիսային գոտու պաշտպանության պլանի մասին», այդ սիստեմի մեջ մտցնելով Պակիստանը, Իրանը, Թուրքիան և հավանաբար Իրաքը¹:

Անդրադառնալով Պակիստանի գեներալ-նահանգապետի Թուր-քիայում մղած բանակցություններին, «Պրավդան» գրում էր, որ Միջին Արևելքի հյուսիսային մասում ռազմական սիստեմ է ստեղծ-վում, որի մեջ կմտնեն Թուրքիան, Իրանը, Իրաքը, Պակիստանը և հնարավորության դեպքում նաև Աֆղանստանը²: Հենց նույն նպա-տակն էր հետապնդում Թուրքիայի պրեզիդենտ Ջ. Բայարի 1954 թ. հունվարի սկզբին Պակիստան կատարած այցելությունը:

Թուրք-պակիստանյան պակտի ստորագրման վերաբերյալ Պա-կիստանի պետական գործիչների հետ բանակցելուց հետո, Թուր-քիայի պրեզիդենտ Ջ. Բայարը 1954 թ. հունվարի վերջին մեկնեց ԱՄՆ: Այդ այցելության իսկական նպատակները, ինչպես նշում էր Թուրքական մամուլը, կապված էին Թուրքական բանակի սպառա-զինման ուժեղացման և Մերձավոր ու Միջին Արևելքում ռազմա-կան բլոկներ ստեղծելու հարցերի հետ: Թուրքական ռեակցիոնե-րները մեկ անգամ ևս, իրենց պրեզիդենտի միջոցով հայտնեցին, ամերիկյան իմպերիալիստներին, որ պատրաստ են նրանց հետ համագործակցել նոր համաշխարհային պատերազմ նախապատ-րաստելու համար: «Զաֆեր» թերթը գրում էր. «ՆԱՏՕ-ի սիստեմում ամերիկա-թուրքական միաձայնությունը 'և' միասնությունը հա-մաշխարհային հարցերում մեզ կհասցնի մեր նպատակներին»³:

1954 թ. փետրվարի առաջին կեսին Կարաչիում ավարտվեցին Թուրքիայի և Պակիստանի միջև քաղաքական, տնտեսական և կուլտուրական համագործակցության պայմանագիր կնքելու շուրջը մղված բանակցությունները: Այս փաստը նշելով Թուրքական մա-մուլը հայտարարում էր, որ Իրանի, Իրաքի և արաբական մյուս պետությունների պայմանագրին միանալը կհասցնի միջինարևել-

¹ «İstanbul», 10 սեպտեմբերի, 1953:

² «Правда», 19 сентября, 1953 г.

³ «Zafer», 10 հունվարի, 1954:

յան «պաշտպանական» սխտեմի ստեղծմանը: «Միջին Արևելքի երկու ծայրամասերում շտապ կազմակերպվող պաշտպանական այդ սխտեմը,— գրում էր «Զաֆեր» թերթը,— ԱՄՆ-ի համար քաղաքական հենարան կհանդիսանա և կնպաստի ռազմական օգնության ուժեղացմանը»¹: Իսկ «Նյու-Յորք Թայմս» թերթը փետրվարի 20-ի համարում նշում էր, որ «Թուրքիան ու Պակիստանը հանդիսանում են այն ամուր հենարանը, որը կոչված է երկու կողմից պաշտպանելու Միջին Արևելքի շրջանը, որտեղ գտնվում են ռազմական տեսակետից դեռևս թույլ, քաղաքական տեսակետից ոչ կայուն պետություններ»²: Ամերիկյան իմպերիալիստները նկատի ունեին արաբական Արևելքի երկրներին, որոնց, թուրքական և պակիստանյան ռեակցիոն շրջանների օգնությամբ, փորձում էին ներգրավել ագրեսիվ բլոկի մեջ:

Թուրքիայի և Պակիստանի միջև ռազմական և այլ համագործակցության վերաբերյալ առաջիկայում կնքվելիք պակտի մասին 1954 թ. փետրվարի 19-ին հրապարակված թուրք-պակիստանյան կոմյունիկեն, երկու երկրների պետական գործիչների պաշտոնական հայտարարությունները, ինչպես նաև օտարերկրյա, այդ թվում և թուրքական մամուլի վկայությունը, իսկապես հաստատում էին, որ ծրագրված պակտը ոչ մի ընդհանուր բան չունի խաղաղության և անվտանգության պաշտպանման շահերի հետ: Դեռ ավելին, նա անմիջական սպառնալիք էր ստեղծում մի շարք պետությունների անվտանգությանը և ուղղված էր նաև այն երկրների ժողովուրդներին անկախության դեմ, որոնց կառավարությունները պետք է ստորագրեին այդ պակտը:

Թուրքական կառավարությունը, մասնակից դառնալով պակտին, ԱՄՆ-ի թելադրանքով իր վրա վերցրեց ստեղծվող ռազմական բլոկի ընդլայնման պարտականությունը: Անգլիական «Օքսերվեր» թերթի Անկարայի թղթակից Վիլյամ Կլարկը այդ կապակցությամբ գրում էր, որ «Թուրքիան Միացյալ Նահանգների լիակատար հովանավորությամբ մտադիր է ընդլայնել թուրք-պակիստանյան պակտի շրջանակները՝ արևելյան և հարավային ուղղությամբ...»: Արտաքին գործերի մինիստր Քոփուդլուն, ասաց. «Այն փաստը, որ այս համաձայնության մեջ մտնելու դռները բաց են, ըստ էության առաջարկություն է ուրիշ երկրներին պակտին միանալու համար»³:

Այսպիսով «միանալու» հրավերը, որը Քոփուդլուն ուղղում էր

¹ «Zafer», 16 փետրվարի, 1954:

² «The New York Times», 1954, Feb. 20.

³ «Правда», 21 марта, 1954 г.

մյուս երկրներին, գործնականում նշանակում էր համատեղ ագրեսիվ միջոցառումներին մասնակցելու հրավեր:

Ամերիկյան թերթերն այդ պակտը բացահայտ զնահատում էին որպես «հիմք» Մերձավոր ու Միջին Արևելքում ռազմական բլոկներ ստեղծելու համար: Այսպես՝ «Նյու-Յորք Հերալդ Տրիբունը» ուղղակիորեն պակտն անվանում էր «բացահայտ հակասովետական»¹: «Նյու-Յորք Թայմսը» բաց էր անում նրա ստեղծման գաղտնիքը հայտարարելով, որ այն «խթանվում է» Պակիստանին ռազմական օգնություն ցույց տալու ԱՄՆ-ի մտադրությամբ²:

ԱՄՆ-ի ազդեցության տակ ընկնելով, Պակիստանն իրեն կապեց ամերիկյան իմպերիալիստների քաղաքականությանը, և կանգնեց Միջին Արևելքում և Հարավ-Արևելյան Ասիայում ադրեսիվ մտադրությունների իրականացման ուղու վրա:

Թուրքիայի, Իրանի և Պակիստանի վերածումն ամերիկյան ռազմական լազերի ու Սովետական Միության և ժողովրդական դեմոկրատիայի երկրների դեմ՝ ագրեսիայի պլացդարմի, չէր կարող համապատասխան ռեակցիա առաջ չբերել Սովետական կառավարության կողմից, քանի որ ինչպես դեռևս Վ. Ի. Լենինն էր նշել «Մեր Մերձավոր-արևելյան քաղաքականությունը Ռուսաստանի և նրա հետ ֆեդերացիայի մեջ գտնվող մի շարք պետությունների ամենաիրական և անմիջական կենսական շահերի գործ է»³:

Սովետական Միության միջինարևելյան քաղաքականության «ամենաիրական և անմիջական կենսական շահերը» ամենից առաջ կայանում են նրանում, որպեսզի թույլ չտրվի, որ Թուրքիան և Մերձավոր ու Միջին Արևելքի մյուս երկրները ագրեսիայի պլացդարմ դառնան ՍՍՌՄ-ի և ժողովրդական դեմոկրատիայի երկրների դեմ: ՍՍՌՄ-ը վարում է Մերձավոր և Միջին Արևելքի բոլոր երկրների հետ տնտեսական և կուլտուրական կապերի ընդլայնման և ամրապնդման, միմյանց ներքին գործերին չմիջամտելու, փոխադարձ շահավետության ու հավասարության հիմունքներով բոլոր տեսակի լայն կապեր հաստատելու քաղաքականություն: Սովետական Միությունը կենսականորեն շահագրգռված է Մերձավոր ու Միջին Արևելքի երկրների անկախության ու սուվերենության պահպանման, իմպերիալիստական լծից նրանց լրիվ ազատագրման, ազատ և խաղաղ զարգացման մեջ:

Ինչպես մյուս երկրների, այնպես էլ Մերձավոր ու Միջին Արև-

¹ «The New York Herald Tribune», 1954, March 3.

² «The New York Times», 1954, Feb. 25.

³ Վ. Ի. Լենին, *Երկեր*, հատ. 33, էջ 456:

վելքի Լրկրներին, այդ թվում և Թուրքիայի, Իրանի ու Պակիստանի նկատմամբ Սովետական Միության դիրքորոշումը բխում է նրա սոցիալիստական խաղաղասիրական քաղաքականությունից, որն իրականացվում է սերտորեն համագործակցելով դեմոկրատական լազերի երկրներին հետ։

Սոցիալիզմի լազերի երկրներն աղատ են ներքին անտազոնիստական հակասություններից, նրանք միմյանց հետ կապված են լիակատար փոխադարձ վստահության և հարգանքի, անկեղծ բարեկամության և անշահախնդիր փոխադարձ օգնության ամուր կապերով։

Սովետական Միությունն անշեղորեն ձգտել և ձգտում է ամրապնդել բարի դրացիական հարաբերություններ բոլոր երկրներին հետ։ Չունենալով տերիտորիալ պահանջներ որևէ պետության նկատմամբ, այդ թվում և հարևան պետությունների նկատմամբ, Սովետական Միությունը չի միջամտում նրանց ներքին գործերին։

Սովետական պետությունն իր արտաքին քաղաքականությունը կառուցում է ազգերի հավասարության և համագործակցության հիմքերի վրա։ Սովետական կառավարությունը հետևողականորեն պայքարում է Թուրքիայի, Պակիստանի և ամբողջ աշխարհի բոլոր մյուս զաղութային ու կախյալ երկրների միասնության և անկախության, ազատության և սուվերենության համար։ Թուրքական ռեսպուբլիկայի ստեղծման առաջին իսկ օրից, Սովետական կառավարությունն անշեղորեն ձգտել է ամրացնել այդ երկրի հետ ունեցած բարեկամությունը և բարի դրացիական հարաբերությունները, օգնել է նրան վերականգնելու, զարգացնելու իր տնտեսությունը, ցույց է տվել քաղաքական ու դիվանագիտական հովանավորություն։ Նույնպիսի քաղաքականություն է տարվել նաև Պակիստանի ռեսպուբլիկայի նկատմամբ։

Սակայն Սովետական կառավարությունը չէր կարող անտեսել ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի, Իրանի և Պակիստանի ագրեսիվ գործունեությունը։

Թուրքիայի և Պակիստանի միջև ռազմական պակտ կնքելու վերաբերյալ 1954 թ. փետրվարի 19-ին հրապարակված Թուրք-պակիստանյան կոմյունիկեի կապակցությամբ, Սովետական կառավարությունը 1954 թ. մարտի 18-ին Թուրքական կառավարությանն ուղարկած նոտայում նշում էր, որ այդ պակտի նպատակն է Թուրքիայի և Պակիստանի միջև հաստատել ակտիվ ռազմական համագործակցություն, հիմքեր դնել ավելի ընդարձակ ռազմական բլոկ՝ «Միջինարևելյան ռազմական բլոկ» ստեղծելու համար։ «Քանի որ

ոչ Թուրքիային և ոչ էլ Պակիստանին, ինչպես հայտնի է, ոչ մի հարձակում չի սպառնում,— ասված էր Սովետական նոտայում,— այս պակտը չի կարող պաշտպանողական համարվել... Դրա նախապատրաստումը սերտորեն կապված է Ատլանտյան բլոկի ռազմական պլանների հետ և սպառնում է մի շարք երկրների, հատկապես Մերձավոր ու Միջին Արևելքի, ինչպես և Հարավ-Արևելյան Ասիայի շրջանի երկրների անվտանգությանը¹:

Այնուհետև ընդգծելով, որ Մերձավոր ու Միջին Արևելքի շրջանում բլոկներ ստեղծելու փորձերը նպատակ են հետապնդում այդ շրջանի երկրները վերածել ագրեսիվ ատլանտյան դաշինքի զինված ուժերի համար պլացդարմի, Սովետական կառավարությունը նախազգուշացնում էր, որ Թուրքական ռեսպուբլիկայի կառավարության նման քաղաքականությունը չլի կարող չվնասել սովետա-թուրքական հարաբերություններին:

Սովետական կառավարությունը 1954 թ. մարտի 26-ին նույն բովանդակությամբ նոտա ուղարկեց նաև Պակիստանի կառավարությանը: Այդ նոտայով ուշադրություն էր հրավիրվում Պակիստանի տերիտորիայում ամերիկյան ռազմական օդային բազաների ստեղծման և Միջին Արևելքում ռազմական բլոկի պլաններին Պակիստանի միանալու փաստի վրա:

Սովետական կառավարությունը նշում էր, որ ստեղծվելիք ագրեսիվ բլոկին Պակիստանի մասնակցությունը, նրա տերիտորիայում ամերիկյան զինված ուժերին ռազմական բազաներ տրամադրելը չլի կարող չվնասել սովետա-պակիստանյան հարաբերություններին, և որ այդպիսի դրության պատասխանատվությունն ընկնում է Պակիստանի կառավարության վրա²:

Թուրքիային և Պակիստանին ուղղված հիշյալ նոտաները հանդիսանում էին Սովետական Միության՝ հանուն միջազգային լարվածության թուլացման և ժողովուրդների միջև կայուն խաղաղության հաստատման հոգատարության նոր արտահայտությունը:

Օտար պետությունների տերիտորիաներում ռազմական բազաների ստեղծումը ուժեղացնում է նոր համաշխարհային պատերազմի վտանգը, հարցականի տակ է դնում շատ պետությունների ազգային սովերենությունը և անկախությունը: Այդ մասին էր խոսում մասնավորապես, 1953 թ. սեպտեմբերին ՄԱԿ-ի գլխավոր Ասամբլեայի քննարկմանը ներկայացված Սովետական պատվիրակության բանաձևի երկրորդ կետը: Նոր համաշխարհային պատերազ-

¹ «Правда», 20 марта, 1954 г.

² Там же.

Մի սպառնալիքը նվազեցնելու և ժողովուրդների անվտանգությունն ու խաղաղությունն ամրապնդելու նպատակով, Սովետական պատվիրակությունը հանձնարարում էր Անվտանգության խորհրդին միջոցներ կիրառել օտար երկրներում ռազմական բազաների լիկվիդացման համար, համարելով այն միջազգային անվտանգության և կայուն խաղաղության ապահովման կարևորագույն խնդիրը¹։

Սակայն, չնայած Սովետական կառավարության նախազգուշացումներին և աշխարհի առաջագեծ ուժերի բողոքներին, ԱՄՆ-ի և Անգլիայի ղեկավար շրջանները շարունակում են ռազմական բազաներ կազմակերպելու, օտար տերիտորիաներում, այդ թվում՝ Թուրքիայում, Իրանում, Պակիստանում, Հորդանանում, Իսրայելում և այլուր ռազմական բազաներ ստեղծելու իրենց քաղաքականությունը։

1954 թ. ապրիլի 2-ին Պակիստանի մայրաքաղաք Կարաչիում կնքվեց Թուրք-պակիստանյան պակտը²։

Պայմանագիրը պարունակում էր 7 հոդված, բայց դրանցից ամենակարևորը 4-րդ հոդվածն էր, որի մեջ ասվում էր. «Պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են հետևյալ համագործակցությունը՝ պաշտպանության բնագավառում.

ա) դիտական փոխանակումներ, տեխնիկայի նվաճումների միատեղ օգտագործման նպատակով.

բ) հնարավորության չափով հասնել պայմանավորվող կողմերի կարիքների բավարարմանը՝ սպառազինության և զինամթերքի արտադրության գործում.

գ) այն դեպքում, երբ կողմերից մեկի վրա հարձակման ակտ տեղի ունենա, ապա Միավորված Ազգերի կազմակերպության 51-րդ հոդվածի՝ համաձայն կողմերը պետք է ուսումնասիրեն և որոշեն թե ինչ ձևով և ինչ աստիճանով նրանք կարող են համագործակցել»։

Այս հոդվածներից երևում է, որ Թուրք-պակիստանյան պակտը փաստորեն երկու պետությունների ռազմական դաշինք է, որ երկու կողմերը պատրաստ են միատեղ ռազմական գործողությունների՝ ընդդեմ դեմոկրատիայի և սոցիալիզմի ուժերի։

Սակայն երկկողմանի այդ պակտը, ամերիկյան իմպերիալիստների վերջնական նպատակը չէր։ Նրանք ձգտում էին ընդարձակ ռազմական դաշինք ստեղծել Թուրքիայի, Իրաքի, Իրանի, Պակիս-

¹ «Правда», 29 сентября, 1953 г.

² Թուրքիայի և Պակիստանի միջև «Բարեկամության ու համագործակցության պայմանագրի» առթուքով 1954 թ. 4-րդ հոդված։

տանի, Աֆղանստանի և այլ երկրների միջամտութեամբ: Այս առ-
թիւ ուշադրութեան արժանի է թուրք-պակիստանյան պակտի 6-րդ
հոդվածը, որտեղ խոսւում էր որեւէ երրորդ պետութեան պակտի մի-
անաւու հնարավորութեան մասին, ընդ որում ընդգծւում էր, որ
միացվող պետութիւնը պետք է ընդունի թուրք-պակիստանյան հա-
մաձայնագրի բոլոր հոդվածները: Դա նշանակում էր, որ նա իր
վրա կվերցնի ռազմական համագործակցութեան նույն պարտավո-
րութիւնները, ինչ Թուրքիան և Պակիստանը:

Այն բանից հետո, երբ Պակիստանը թուրք-պակիստանյան
պակտի հետեանքով մասնակից դարձավ Միջին Արեւելքում ԱՄՆ-ի
ազրեւսիվ պլաններին, ամերիկյան իմպերիալիստները ձեռնամուխ
եղան Պակիստանի կառավարութեան հետ անմիջականորեն ռազ-
մական պայմանագիր կնքելու գործին, որպեսզի Պակիստանը
վերջնականապէս դարձնեն ազրեւսիվ ատլանտյան բլոկի ռազմա-
քաղաքական կցորդը:

Դեռեւ 1954 թ. փետրւարի 25-ին Կարաչիում և Վաշինգտո-
նում միաժամանակ տեղեկութիւն հրապարակվեց. Պակիստանին
ամերիկյան ռազմական օգնութիւն ցույց տալու երկու երկրների
համաձայնութեան մասին¹: Սակայն դա չէր բավարարում ԱՄՆ-ի
ղեկավար շրջաններին: 1954 թ. մայիսի 19-ին Կարաչիում ստորա-
գրվեց ԱՄՆ-ի և Պակիստանի միջև փոխադարձ պաշտպանութեան և
օգնութեան համաձայնագիրը², որը սահմանում էր ռազմական օգ-
նութիւն ցուցաբերելու երկու կողմերի փոխադարձ պարտավորու-
թիւնները:

Այս ռազմական համաձայնութիւնն ուղի էր հարթում Պա-
կիստանի զինված ուժերի վրա ԱՄՆ-ի լիակատար հսկողութիւնը
հաստատելու համար: Կարեւոր նշանակութիւն ունեն համաձայնա-
գրի առաջին հոդվածի երկրորդ կետը, որով Պակիստանի կառավա-
րութիւնը պարտավորւում էր տրամադրված ամերիկյան սպառա-
ղինութիւնը շօտագործել առանց Միացյալ Նահանգների կառավա-
րութեան «նախնական համաձայնութեան»: Նման պարտավորու-
թիւնը նշանակում էր, որ Պակիստանի զինված ուժերը պետք է
օգտագործվեն ամերիկյան կառավարութեան հալեցողութեամբ:
Իսկ 4-րդ հոդվածում նշված էր, որ Միացյալ Նահանգները Պակիս-
տան կուղարկեն այնպիսի անձնակազմ, որը «հնարավորութիւն և
լիազորութիւն կունենա հետեւելու օգնութեան իրականացման ըն-
թացքին»: Կարեւոր էր նաև 5-րդ հոդվածը, ըստ որի Պակիստանը

¹ «Правда», 28 марта 1954 г.

² «Zafar», 20 մայիսի, 1954:

սյարաավորվում էր Միացյալ Նահանգներին մատակարարել հումք և կիսաֆաբրիկատներ, Միացյալ Նահանգների սեփական ռեսուրսների գեֆիցիտը կամ պոտենցիալ գեֆիցիտը լրացնելու համար՝ ժամանակի այնպիսի տևողությամբ, այնպիսի քանակությամբ և պայմաններով, ինչպիսին կհամաձայնեցվի կողմերի միջև¹։

Այսպիսով, մայիսի 19-ի համաձայնագիրը Պակիստանի զինված ուժերը օտարերկրյա քաղաքականության գործիք էր դարձնում։ «Պակիստան Թայմս» թերթն ամենայն իրավացիությամբ նշում էր, որ մայիսի 19-ի համաձայնությունը ոտնձգություն է Պակիստանի սուվերենության դեմ, իսկ նրա մի քանի հոդվածները «վիրավորանք են հանդիսանում Պակիստանի նկատմամբ, որպես սուվերեն պետության»²։ Պակիստանի «Ջամիաթե Իսլամի» պարտիան իր բանաձևում դրում էր, որ մայիսի 19-ի համաձայնությունը Պակիստանը դնում է «Ամերիկայի համար հումք արտադրող գաղութային երկրի»³ վիճակում։

Մերձավոր ու Միջին Արևելքի երկրների ընդլայնված ռազմական ղաշինք ստեղծելու ամերիկյան պլաններում թուրք-պակիստանյան պակտը առաջին էտապն էր։ Սակայն այդ պլանների լրիվ իրագործումը բավականին դժվարին խնդիր էր։

«Միջինարևելյան հրամանատարության» պլանների ձախողման փորձով ամերիկյան իմպերիալիստները համոզվեցին, որ արաբական երկրների ժողովուրդները վճռականորեն դեմ են այդպիսի ագրեսիվ բլոկներին։ Այնուամենայնիվ ԱՄՆ-ի ղեկավար շերջանները, Թուրքիայի ու Պակիստանի կառավարությունների հետ միատեղ ձեռնամուխ եղան Միջինարևելյան բլոկի ստեղծմանը։

Միջինարևելյան բլոկի մեջ Դրանին և արաբական երկրներին ներգրավելու նախապատրաստական աշխատանքները տարվում էին երկու ուղղությամբ։ Թուրքիայի և Պակիստանի կառավարությունները բանակցություններ էին վարում, համոզում էին և հորդորում նման բլոկի անհրաժեշտության մասին, իսկ ամերիկյան իմպերիալիստները առաջարկում և այդ երկրների վզին էին փաթաթում ռազմական «օգնության» համաձայնագրեր։

1954 թ. մայիսի 11—14-ին Ստամբուլում կայացավ Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներում լիազորված ամերիկյան դիվանագետների խորհրդակցությունը։ Խորհրդակցություն հրավիրելու պատճառներից մեկը, այդ շրջանում Միացյալ Նահանգների ռազ-

¹ «Новое время», № 42, 16 октября, 1954 г. стр. 13—14.

² «Новое время», № 22, 29 мая, 1954 г. стр. 4.

³ Նույն տեղում, № 42, 16 հոկտեմբերի, 1951, էջ 14։

մական ագրեսիվ միջոցառումների հետագա պլանների մշակումն էր: Իրանական «Քեյհան» թերթը գրում էր, որ «Ստամբուլի խորհրդակցությունը ամենից առաջ կապված է Միջին Արևելքի պաշտպանության հարցի հետ», որովհետև թուրք-պակիստանյան պակտի ստորագրումից հետո այդ հարցը ևս մտավ «նոր փուլի» մեջ: Այնուհետև թերթը նշում էր, որ խորհրդակցությունում կքննարկվի «ամբողջ Մերձավոր ու Միջին Արևելքի վրա պակտի տարածման հարցը»¹:

Ամերիկյան դիվանագետների Ստամբուլյան խորհրդակցության շտապ գումարումը, նրա «արտակարգ գաղտնի» լինելը, բացատրվում է այն բանով, որ «ուժի քաղաքականությունը» հանդիպել էր ժողովուրդների ուժեղ դիմադրությանը:

«Նյու-Յորք Թայմս»-ը փաստորեն խոստովանում էր այդ գրեթե, որ Ստամբուլի խորհրդակցությունը հրավիրվել է, քանի որ ամերիկյան դիվանագետներն «անհանգստացած» էին «չեզոք քաղաքականության կողմնակից արաբական շարժումից»²:

Իսկ ի՞նչ էին առաջարկում Ստամբուլի խորհրդակցության մասնակիցները, Մերձավոր և Միջին Արևելքում ամերիկյան հեղինակությունը բարձրացնելու համար: Թուրքական «Իսթանբուլ» թերթը հաղորդում էր, որ նրանք համաձայնվեցին այս շրջանում Միացյալ Նահանգների կողմից ավելի դինամիկ քաղաքականություն անցկացնելու անհրաժեշտության վերաբերյալ³, որը սովորական լեզվով նշանակում էր Մերձավոր ու Միջին Արևելքում արագ կերպով իրականացնել ռազմական ագրեսիվ միջոցառումները:

Ինչպես երևում է օտարերկրյա մամուլի հաղորդումներից, Ստամբուլի խորհրդակցությունում հիմնականում քննարկվում էր թուրք-պակիստանյան պակտի ընդլայնման հարցը, արաբական երկրները նրան միացնելու միջոցով: Լիբանանի «Ռաշիք ալ-ահ-վալ» թերթը հաստատելով, որ Ստամբուլի խորհրդակցությունում քննարկվել է արաբական երկրների, Իրանի և Աֆղանստանի թուրք-պակիստանյան դաշինքի մեջ ներգրավելու մեթոդների հարցը, գրում էր, որ հանձնարարված է հետազայում էլ այդ հարցում հիմնականում հենվել թուրքիայի և Պակիստանի վրա: «Խորհրդակցության մասնակիցները եկան այն եզրակացության,— հաղորդում էր թերթը,— որ թուրքիայի ժառանգությունների դիմաց ԱՄՆ-ը պետք է հարմար պայմաններում պաշտպանի նրա հավակ-

¹ «Haberler», № 20, 20 մայիսի 1954, էջ 4:

² «The New York Times», 1954, May 12.

³ «Istanbul», 8 մայիսի, 1954:

նությունները Սիրիայի, Իրաքի և Իրանի տերիտորիաների մի մասի նկատմամբ, այն է, Ալեպոյի (Հալեպ), Մոսուլի և իրանական Ադրբեջանի նկատմամբ: Իսկ Պակիստանի ծառայությունների գիւմաց, որոշվել էր պաշտպանել նրա հավակնությունները Քաշմիրի և իրանական Բելուջիստանի նկատմամբ¹:

Ինչպես տեսնում ենք, Թուրքիայի և Պակիստանի ղեկավար շրջանները, ամերիկյան իմպերիալիստների հետ համագործակցելը կապում էին մի շարք հարևան երկրների նկատմամբ սեփական լավթողական պլանների հնարավոր իրականացման հետ:

1954 թ. մայիսի 9—12-ը Թուրքիայում էր գտնվում Պակիստանի պրեմիեր-մինիստր Մուհամեդ Ալին: Պակիստանի պրեմիերի այցելությունը Անկարա կապված էր Թուրք-պակիստանյան պակտի ընդլայնման հարցերի հետ, ի հաշիվ Մերձավոր ու Միջին Արևելքի մյուս պետությունների: Այդ կապակցությամբ Թուրքիայի պրեմիեր-մինիստր Մենգեքեմը հայտարարեց, որ «Պակիստանը և Թուրքիան երկու հակադիր ծայրամասում գտնվող ամրոցներ են: Այժմ պետք է լցնել այդ երկուսի մեջ ընկած տարածությունը»²: Մուհամեդ Ալու Անկարայում վարած բանակցությունները նվիրված էին հենց այդ հարցին: Թուրքական ղեկավար շրջանները փորձում էին ապացուցել, որ Թուրք-պակիստանյան պակտի ընդլայնումը ծառայում է հյուսիսից եկող հնարավոր «հարձակումից» Միջին Արևելքի թույլ ազգերի պաշտպանության նպատակներին և ցավով նշում էին, որ որոշ պետություններ (նկատի ունենին Սիրիան, Լիբանանը և Եգիպտոսը), մինչև իսկ հանդես են գալիս այդ պակտի դեմ³:

1954 թ. հունիսի սկզբներին պրեմիեր-մինիստր Ահման Մենգեքեմի գլխավորությամբ Թուրքիայի կառավարության դելեգացիան բանակցություններ էր վարում Վաշինգտոնում: Հետաքրքիր է նշել, որ «Զաֆեր» թերթի 1954 թ. մայիսի 28-ի առաջնորդողում՝ Մենգեքեմի դեպի Վաշինգտոն կատարելիք ճամփորդության կապակցությամբ շոշափվում էր Մերձավոր ու Միջին Արևելքի երկրների քաղաքական դրությանը վերաբերող հարցերը: Հոգնվածում խոստովանվում էր արաբական Արևելքի երկրներում «կոմունիստական ազդեցության ուժեղացման»՝ այսինքն՝ ազգային-ազատագրական շարժումների վերելքի առկայությունը: Այս հանգամանքը անհանգըստացնում էր իմպերիալիստներին և նրանց կամակատարների՝ Մերձավոր Արևելքում:

¹ «Правда», 8 июня, 1954 г.

² «Zafar», 10 հունիսի, 1954:

³ Եւլյն տեղում:

⁴ «Zafar», 28 մայիսի, 1954:

Ինչպես հայտնի դարձավ Թուրքական և ամերիկյան մամուլից, Վաշինգտոնում տեղի ունեցող բանակցություններում հատուկ տեղ էր հատկացվել Թուրք-պակիստանյան դաշինքի ընդլայնման հարցին՝ ի հաշիվ Իրանի, Իրաքի, Եգիպտոսի և այլ արաբական պետությունների նրան միանալուն։ Թուրքիային հետագայում ցույց տրվող ռազմական և տնտեսական, հատկապես ռազմական օգնության հարցը նույնպես կարևոր տեղ էր զբաղեցնում, քանի որ ինչպես նշում էր «Դեյլի Նյուսը», «մինչև օգնություն տրամադրելու Թուրքիան թույլ էր թե՛ ռազմական և թե՛ տնտեսական տեսակետից»¹։ Իսկ «Իսթանբուլ» թերթը ԱՄՆ-ից խնդրում էր «Թուրքիային օգնություն ցույց տալ, որպեսզի ԱՄՆ-ի շահերի համաձայն Թուրքիան վերածվի Միջին Արևելքի Բաստիոնի»²։

Այս հարցի մասին ՏԱՍՍ-ի հաղորդման մեջ ասվում էր. «Ոչ ոքի համար զաղտնիք չէ, որ, օրինակ, նույնիսկ Թուրքիան, որը, չգիտես ինչու, առանձնապես ակտիվ դեր է խաղում Բաղդադի խմբավորման մեջ, տարիներ շարունակ չի կարողանում ԱՄՆ-ից օգնություն ստանալ իր ազգային արդյունաբերությունը զարգացնելու համար։ Թուրքիային ցույց տրվող ԱՄՆ-ի ամբողջ օգնությունը» ուղղված է սոսկ նրա ռազմականացմանը»³։

Բանակցությունների հետևանքով որոշվեց ավելացնել Թուրքիային տրվող ռազմական օգնությունը։ Վաշինգտոնից մեկնելուց առաջ Մենդերեսը հայտարարեց. «... Կարող եմ ասել, որ չիակատար պայմանավորվածություն կա Թուրքիային տրվելիք ռազմական օգնության մասին»⁴։

Ինչպես գրում էր «Իսթանբուլ» թերթը, Թուրքիայի պրեմիեր-մինիստրի ուղևորությունը ԱՄՆ հանդիսանում էր Ստամբուլում կայացած (մայիսի 11—14)՝ Մերձավոր և Միջին Արևելքի ամերիկյան դիվանագիտական ներկայացուցիչների խորհրդակցությունում մշակված «պլանի մի մասը»։ Մեկնաբանելով պլանի այն մասի էությունը, որը վերաբերում էր Թուրքիային, թերթը նշում էր, որ «Թուրքիան պետք է դառնա միջնաբերդ, պլացդարմ և բազա, որտեղից անհրաժեշտության դեպքում կարելի է հակահարձակման անցնել»⁵։ Ստացվում է այնպես, որ Վաշինգտոնում վարած Թուրք-ամերիկյան բանակցությունների հիմնական թեման եղել է ռազմական թեման, ըստ որում գլխավոր հարցն այն էր,

¹ «Daily News», 1954, june 3.

² «Istanbul», 7 հունիսի, 1954:

³ «Սովետական Հայաստան», 23 հունվարի, 1958:

⁴ «Istanbul», 7 հունիսի, 1954:

⁵ «Istanbul», 9 հունիսի, 1954:

Թե ինչպես Թուրքական ղեկավար շրջանների օգնությամբ Մերձավոր ե Միջին Արևելքում ռազմական բլոկ ստեղծեն, որի միջուկը կհանդիսանա Թուրք-պակիստանյան դաշինքը: «Ըստ վստահ եմ,— ասաց Մենդերեսը հունիսի 3-ին Վաշինգտոնում,— որ կապահովվի այնպիսի դրություն, երբ կվերանա այն դատարկությունը, որ աշխարհագրական տեսակետից գոյություն ունի այսօր երկու պայմանավորված կողմերի միջև¹, այսինքն Թուրքիայի և Պակիստանի միջև:

Թուրք-պակիստանյան պակտի ստորագրումից հետո ժամկետավոր իրադարձություններն ամենայն ակնհայտությամբ ցույց են տալիս, որ ԱՄՆ-ի ագրեսիվ շրջանները, արհամարհելով ժողովուրդների խաղաղասիրական կամքը, շարունակում են Մերձավոր ու Միջին Արևելքում և Հարավ-Արևելյան Ասիայում ռազմական բլոկներ ստեղծելու իրենց փորձերը: 1954 թ. հունիսի 11-ին Թուրքական Մեջլիսը Մուհամեդ Ալու ներկայությամբ վավերացրեց Թուրք-պակիստանյան պայմանագիրը²:

Հունիսի 14-ին հրապարակված Թուրք-պակիստանյան համատեղ կոմյունիկեում³ ասված էր, որ պրեմիեր-մինիստրները ուսումնասիրեցին Թուրք-պակիստանյան պակտի էֆեկտիվության ուժեղացման ուղիները: «Պրեմիեր-մինիստրները հույսով են, որ այս շրջանի (Մերձավոր և Միջին Արևելքի—Ս. Ա.) մյուս երկրները նույնպես կզգան, որ այդ պայմանագրին միանալը համապատասխանում է նրանց բարձր շահերին»: Թե ինչպիսի «բարձր շահերի» մասին էր խոսվում, կարելի է եզրակացնել կոմյունիկեի բովանդակությունից: Այնտեղ նշված էր, որ Թուրքիայի և Պակիստանի շտաբների ներկայացուցիչների և ռազմական էքսպերտների միջև, «պաշտպանության» համար անհրաժեշտ պլան մշակելու նպատակով, անհապաղ բանակցություններ կսկսվեն և միջոցներ կկիրառվեն սպառազինության ու ռազմամթերքների արտադրության աճի ուղղությամբ և այլն:

Այսպիսով Անկարայում տեղի ունեցած բանակցությունների ժամանակ ռազմական բնույթի մի շարք միջոցառումներ մշակվեցին:

«Խսթանրուլ» թերթը, մեկնաբանելով բանակցությունների արդյունքները, ընդգծում էր, որ Թուրքիայի ու Պակիստանի միջև համագործակցությունը կհասցնի «երկու երկրների ռազմական պո-

¹ «Zafer», 12 հունիսի, 1954:

² «Zafer», 16 հունիսի, 1954:

³ Նույն տեղում:

տենցիալի ուժեղացմանը», ինչպես և «Իրանում և Իրաքում հնարավոր քաղաքական փոփոխություններին»¹։

Պատահական չէ, որ ամերիկյան իմպերիալիստները թուրք-պակիստանյան պակտն ընդլայնելու իրենց հույսերը առաջին հերթին դնում էին Իրանի, Իրաքի և նման երկրների վրա, որոնք նշանակալից չափով ընկել էին ԱՄՆ-ի ազդեցության տակ։ Օգտագործելով անգլո-իրանական կոնֆլիկտը, ԱՄՆ-ի ղեկավար շրջանները միջամտում էին Իրանի ներքին գործերին և իրենց վրա վերցնում «կոնֆլիկտը լուծելու միջնորդի» դերը։

Այսպես ամերիկյան մոնոպոլիստների ներկայացուցիչները վարած բանակցությունների նպատակը միայն Իրանի նավթի զավթումը չէր։ Ամերիկյան շրջաններում չէին թաքցնում, որ «նավթային հարցի լուծման» պլաններն անմիջականորեն կապված էին Միջինարևելյան բլոկի մեջ Իրանին ներգրավելու փորձերի հետ։ Այսպես, Թեհրանի «Խանդանիհա» ժուռնալը գրում էր, որ «ամերիկացիները, հավանաբար, Իրանի կառավարությանը տրվող օգնությունը կապում են նավթի վերաբերյալ վերջնական բանակցությունների և թուրք-պակիստանյան դաշինքին միանալու վերաբերյալ Իրանի պարտավորության հետ»²։

Իրանական ժողովրդի ազգային հարստության հիմնական աղբյուրը հանդիսացող նավթի անգլիական վերահսկողությունը ամերիկյանով փոխարինելով, ամերիկյան իմպերիալիստները մտադիր էին վերջնականապես ստրկացնել Իրանը և նրան ներգրավել Մերձավոր ու Միջին Արևելքում կիրառվող ագրեսիվ միջոցառումների մեջ։

Ամերիկյան մոնոպոլիստների համար նավթային հարցը հանդիսանում է ոչ միայն հարստացման և առավելագույն շահույթի աղբյուր, այլև քաղաքական ճնշման միջոց։

Այսպիսի քաղաքականության օրինակ կարող են ծառայել Իրանը, Իրաքը, Ստուգական Արաբիան և ուրիշ երկրներ։ Մերձավոր ու Միջին Արևելքի երկրների նավթային հարստություններն իրենց ձեռքի մեջ հավաքելով, իմպերիալիստական պետությունները հսկողություն են սահմանում այդ երկրների կառավարությունների քաղաքականության նկատմամբ, միջամտելով նրանց ներքին գործերին։ ԱՄՆ-ը այդպես վերաբերվեց, օրինակ, Իրաքի հետ, որտեղ ամերիկյան մոնոպոլիստական կապիտալը վերջերս նշանակալից չափով ամրացրել էր դիրքերը։ Արդեն 1953 թ. ամե-

¹ «Istanbul», 15 հունիսի, 1954։

² «Правда», 4 января, 1954 г.

րիկյան «Ստանդարտ Օյլ» և «Սակոնի Վակուում Օյլ» ընկերությունները տիրում էին անգլիական «Իրաք կոմպանի» խոշոր ընկերության ակցիաների 47,5 %¹։ Քուվեյթում անգլո-ամերիկյան խառն ընկերության ակցիաների 50 % պատկանում է ամերիկացիներին և 50 % անգլիացիներին։ Մերձավոր Արևելքի հետախուզված նավթային ռեսուրսների վերահսկողության ամերիկյան ընկերությունների բաժինն այժմ հասնում է 60 %¹։

Իրաքում մինչև վերջին ժամանակներս փոքր չէր այնպիսի քաղաքական և պետական գործիչների թիվը, որոնք շնայած ժողովրդի խիստ դիմադրությանը, ընդառաջում էին միջինարևելյան ագրեսիվ բոլոր ստեղծելու ամերիկյան պլաններին։ «Օգնություն» ցույց տալու քաղաքականության իրականացումով ԱՄՆ-ին հաջողվեց Իրաքը ռազմական և քաղաքական տեսակետից իրեն ենթարկել։

Իրաքի նախկին պրեմիեր-մինիստր Ֆ. Ջամալին հավանություն էր տալիս թուրք-պակիստանյան պակտին և հայտարարում, որ արաբական երկրները նույնպես ուժեղ պակտով կապված են միմյանց հետ (նկատի ունենալով արաբական լիգան), բայց անհրաժեշտ սպառազինության պակասը այդ դաշինքը դարձնում է նվազ գործնական։ Ֆ. Ջամալին առաջարկում էր արաբական երկրներին կապել թուրք-պակիստանյան պակտի հետ, քանի որ, ինչպես նա ընդգծում էր, դա արաբական պետությունների ուժեղացման միակ ուղին է։

Ինչպես տեսնում ենք, արաբական պետություններից մեկի պրեմիերն անդրադառնալով թուրք-պակիստանյան պակտին Իրաքի միանալու հարցին, այն ամենից առաջ կապում էր սպառազինման պրոբլեմի, այլ ոչ թե կուլտուրական կամ տնտեսական համագործակցության հարցի հետ։

1954 թ. մայիսի կեսերին Իրաք ժամանեց ամերիկյան ռազմական հանձնաժողովը գեներալ Մայերսի գլխավորությամբ, որը մինչ այդ ստուգում էր Պակիստանի զինված ուժերը։ Այդ այցելությունը նախորդեց Իրաքին ամերիկյան ռազմական «օգնություն» ցույց տալու համաձայնության ստորագրմանը, որի հետևանքով Իրաքի բանակն անցավ ամերիկյան հսկողության տակ։ «Նյու-Յորք Թայմս» թերթը գրում էր, որ «...Իրաքին օգնություն ցույց տալը կօժանդակի Սովետական Միությունից հարավ ընկած երկրների նոր ռեգիոնալ կազմակերպության ստեղծմանը։ Այդպիսի

¹ «Углубление кризиса колониальной системы империализма после второй мировой войны», Москва, 1953, Госполитиздат, стр. 411.

կազմակերպությունը կընդգրկի Պակիստանը, Թուրքիան, Սաուդական Արաբիան, Իրանը, Ինչպես և Իրաքը»¹:

Սիրիական «Ալ Մանար» թերթը (Սիրիական «Մուսուլմանական եղբայրություն» ասոցիացիայի օրդան) 1954 թ. հունիսի 14-ին հաղորդում էր, որ ինչպես նշում են դիվանագիտական շրջաններում, Իրաքին ամերիկյան ռազմական օգնություն տրամադրելու համաձայնագրում մի գաղտնի հոդված գոյություն ունի, որը նախատեսում է ամենամոտակա հարմար պահին «Իրաքի միացումը Թուրք-պակիստանյան դաշինքին»²:

Իրաքը Թուրք-պակիստանյան պակտի մեջ ներգրավելով ամերիկյան իմպերիալիստները մտադիր էին անջատել նրան արաբական մյուս պետություններից, որոնք արտահայտվում էին որևէ ագրեսիվ ռազմական դաշինքի մասնակցելու դեմ: Այսպիսով ԱՄՆ-ը ցանկանում էր արաբական պետությունները պառակտել և նրանց միմյանց դեմ լարել:

1954 թ. ապրիլի 1-ին արաբական երկրների լիգայի քաղաքական կոմիտեն կահիրեում մի հայտարարություն հրապարակեց, որը դատապարտում էր արևմտյան տերությունների փորձերը՝ արաբական երկրները ռազմական դաշինքներում ներգրավելու ուղղությամբ: Հայտարարության մեջ նշվում էր, որ արաբական երկրները հրաժարվում են միանալ Թուրք-պակիստանյան պակտին»³: Անկասկած արաբական երկրների լիգայի այդ հայտարարությունը լիակատար կերպով համապատասխանում էր արաբական պետությունների լայն հասարակայնության տրամադրություններին: Խոսելով այդ մասին, «Նյու-Յորք Թայմս» թերթը գրում էր, որ ընդամենը Իրաքի կողմից ամերիկյան ռազմական օգնության ընդունումը «ուրախալի փաստ» է, սակայն Թուրք-պակիստանյան պակտին Իրաքի միացմանը խանգարում են մի քանի խոչընդոտներ և հավանաբար «ներանցից ամենակարևորը հանդիսանում է Իրաքի հասարակական կարծիքը»⁴:

1954 թ. հունիսի 12—16-ը Անկարայում, այնուհետև Ստամբուլում տեղի ունեցավ արաբական երկրներում Թուրքական դիվանագիտական ներկայացուցիչների կոնֆերանսը, որին մասնակցում էր Թուրքիայի արտաքին գործերի մինիստր Ֆ. Քոփոյունը:

¹ «The New York Times», 1954, May 18.

² «Аль-Манар», 14 հունիսի, 1954:

³ «Новое время», № 22, 29 мая 1954, стр. 5.

⁴ «The New York Times», 1954, May 18.

⁵ Տես «Istanbul», 9 հուլիսի, 1954, 12 հուլիսի 1954, 13 հուլիսի 1954, 14 հուլիսի, 1954, 17 հուլիսի, 1954:

Կոնֆերանսում հիմնականում քննվում էր արաբական երկրներում Միջինարևելյան «պաշտպանական» բլոկին մասնակից դարձնելու դործում Թուրքիայի անելիքները: Կոնֆերանսը Թուրքական դիվանագետներին հանձնարարեց կոորդինացնել իրենց դործունեությունը՝ արաբական Արևելքի երկրների ղանազան մայրաքաղաքներում, այն նպատակով, որպեսզի արաբական երկրների միացումով ընդլայնվի Թուրք-պակիստանյան պակտը: Թուրքական դիվանագետների ստամբուլյան խորհրդակցության որոշումներն իրականացնելու նպատակով, 1955 թ. հունվարի սկզբին Թուրքիայի պրեմիեր-մինիստր Մենդերևսը շրջագայեց արաբական երկրների մայրաքաղաքներում:

Պատահական չի կարելի համարել, որ Մենդերևսն իր ճամփորդությունը սկսեց հենց Իրաքից, որը հանդիսանում էր Արաբական Արևելքի պետությունների համերաշխության թույլ օղակը: Իրաքի ղեկավար շրջանները բարեհաճորեն վերաբերվեցին Թուրքիայի հետ ռազմական պայմանագիր կնքելու գաղափարին: Մենդերևսի բանակցություններից հետո, 1955 թ. հունվարի 12-ին, Բաղդադում և Անկարայում մի կոմյունիկե հրապարակվեց, որի մեջ նշվում էր, որ Մենդերևսը և Նուրի Սայիդը որոշեցին Թուրքիայի և Իրաքի միջև «փոխադարձ անվտանգության» պայմանագիր կնքել¹:

Կոմյունիկեում ասված էր, որ նրանք «անհրաժեշտ են համարում» այս շրջանի նաև մյուս երկրների մասնակցությունը, առաջին հերթին արաբական երկրների մասնակցությունը, ստեղծվող ռազմական բլոկի մեջ: Սակայն, այն, ինչ ձեռք բերեց Մենդերևսը Իրաքի մայրաքաղաքում, չկարողացավ ձեռք բերել, Սիրիայի, Լիբանանի, Իգիպտոսի մայրաքաղաքներում, որոնց կառավարությունները հրաժարվեցին Թուրքիայի հետ ռազմական դաշինքի մեջ մտնել:

Թուրքիայի և Իրաքի միջև ագրեսիվ դաշինք կնքելու պլանը իրականացվեց 1955 թ. փետրվարի 24-ին Բաղդադում կնքված Թուրք-իրաքյան համաձայնությանը, որը ստացավ Բաղդադի պակտ անունը:

Փետրվարի 25-ին Անկարայում և Բաղդադում հրապարակվեց «Թուրքիայի և Իրաքի՝ փոխադարձ համագործակցության» համաձայնագրի տեքստը²:

Սովետական Միության և Մերձավոր ու Միջին Արևելքի ազգային-ազատագրական շարժումների դեմ ուղղված երկու պետություն-

¹ «Zafar», 13 հունվարի, 1955:

² «Պայմանագրի տեքստը տես»՝ «Keesings Contemporary Archives, March» 9—36, 1955, էջ 14105:

ների դաշինքի իսկական նպատակները քողարկելու համար առաջին հոդվածում ասվում էր, որ պայմանագրի մասնակիցները «Միավորված ազգերի կազմակերպության 51-րդ հոդվածի համաձայն կհամագործակցեն իրենց անվտանգության և պաշտպանության գործում»։ Ուշագրավ է նաև պայմանագրի 5-րդ հոդվածը, որտեղ ասվում էր. «Այս պակտը բաց կլինի Արաբական երկրները լիգայի յուրաքանչյուր անդամի և յուրաքանչյուր այլ պետության առջև...»։ Անկասկած է, որ այս հոդվածը ծառայում էր նաև արաբական երկրների համերաշխությունը պառակտելու ամերիկյան պլանին, որին նրանք ուզում էին հասնել այդ երկրները Արաբական լիգայից կտրելու եղանակով։ Եվ, իսկապես Թուրքիայի հետ ռազմական պայմանագիր կնքելու մասին Իրաքի կառավարության որոշումը հարվածեց Արաբական երկրների լիգային, որի մասնակիցները արաբական պետությունների պրեմիեր-մինիստրների կոնֆերանսում, որը տեղի ունեցավ Կահիրեում, 1955 թ. հունվարի 22-ից մինչև փետրվարի 6-ը, դատապարտեցին Իրաքի այդ քայլը։ Այս կապակցությամբ հարկ է նշել, որ Արաբական երկրների լիգան որոշ դրական դեր է խաղում, հանդես գալով արևմտյան իմպերիալիստների հետ որևէ ռազմական դաշինք կնքելու դեմ։ Բոլոր արաբական պետություններն անխտիր դատապարտեցին Իրաքի կառավարության վերահիշյալ քայլը¹։

Միայն Վաշինգտոնում և Անկարայում այդ ակտն ընդունվեց մեծ բավականությամբ։ Ամերիկյան «Նյուզ Ուիկ» շաբաթաթերթը բացահայտ գրում էր Թուրք-իրաքյան պակտի հակաարաբական բնույթի մասին, այն մասին, որ Իրաքի կառավարության որոշումը՝ ռազմական պայմանագիր կնքելու «Հյուսիս-ատլանտյան դաշինքի անգամ Թուրքիայի՝ ոչ արաբական մի երկրի հետ, որը մինչև առաջին համաշխարհային պատերազմը հանդիսանում էր արաբների ճնշողը», հարվածեց արաբների երազանքին—մնալ չեզոք, ինչպես Հնդկաստանը» և երկպառակություն առաջ բերեց Արաբական երկրների լիգայի անդամների մեջ²։

¹ 1955 թ. փետրվարի 15-ի «Պրավդայում» հրապարակվել է Սաուդական Արաբիայի թագավորի ուղերձը և Միրիայի կառավարության հայտարարությունը, որով նրանք հանդես էին գալիս Արևմուտքի հետ որևէ դաշինք կնքելու դեմ և խիստ կերպով դատապարտում էին Իրաքի դիրքավորումը և իրաք-թուրքական ռազմական պայմանագիր կնքելու նրա որոշումը ղեկավարում էին, որպես դավաճանական ակտ, որը տանում է դեպի Արաբական լիգայի փլուզումը։

² «News Week», 1955, Jan. 25.

Ինչպես նշում էր «Ալ Զումհուրիա» թերթը, Բաղդադի պակտը «պառնալիքի տակ էր դնում արաբական երկրների անկախությունը և այդ երկրների արտաքին քաղաքականությունը ուղղակի կամ անուղղակի ենթարկում էր օտարերկրյա ազդեցության, այն է՝ ՆԱՏՕ-ի ազդեցությանը»¹։ Այս հանգամանքը հաստատվում էր մասնավորապես Լիբանանյան թերթերի այն հաղորդումներով, որ թուրք-իրաքյան պակտը գաղտնի հոգված ունի, որի համաձայն Բասրա նավահանգիստը կօգտագործվի Թուրքիայի, հետևաբար և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների ռազմական նպատակների համար։

Բաղդադի պակտը երկկողմանի մեկուսացված համաձայնություն չէր։ ԱՄՆ-ի ակտիվ միջամտությամբ ստեղծվեց այդ պակտը, որպես հիմք ընդարձակ ռազմական բլոկի, որի մեջ սկզբում պետք է մտնեին արաբական երկրները մեկ առ մեկ, իսկ հետո Անգլիան և Ֆրանսիան, ինչպես նաև հենց իրենք՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները։

Հնկեր Ն. Ս. Խրուշչովը XX համագումարում իր զեկուցման մեջ, քաջահայտեց տարբեր բլոկների բնույթը, նշելով, որ «ՍԽԱՏՊ-ն, Բաղդադի պակտը ոչ միայն ռազմական ու քաղաքական ագրեսիվ խմբավորումներ են, այլև թույլ զարգացած երկրների ստրկացման գործիք, իր բնույթով գաղութային շահագործման նոր ձև։ Չէ՞ որ ամենքի համար պարզ է, որ ՍԽԱՏՕ-ում Պակիստանն ու Տաիլանդը չեն և Բաղդադի պակտում Իրաքը, Իրանը և Թուրքիան չեն, որ տնօրինում են քաղաքականությունը»։

Այդպիսի բլոկների ստեղծումը և որոշ երկրներ ուրիշ երկրների հակադրելը նաև հանդիսանում է տնտեսապես թույլ զարգացած երկրներին գծտեցնելու միջոցներից մեկը, գաղութարարների «բաժանիր, որ տիրես» վաղուց հայտնի քաղաքականության շարունակումը։ Բաղդադի պակտի միջոցով նրանք աշխատում են գծտեցնել արաբական Արևելքի երկրներին։ ՍԽԱՏՕ-ի միջոցով նրանք օգնում են գծտեցնել Հարավ-Արևելյան Ասիայի երկրներին²։

Ագրեսիվ բլոկին Իրաքի միանալուց հետո ԱՄՆ-ի ղեկավար շրջանները և նրա գործակալները Մերձավոր ու Միջին Արևելքում սկսեցին համառորեն պահանջել նաև Իրանից՝ հետևել Իրաքի օրինակին։ 1955 թ. հունվարի 23-ին Բեյրութի օդանավակայանում

¹ ՏՏ՝ «Известия», 15 марта, 1955 г.

² Ն. Ս. Խրուշչով, Մովհեմեդ Մեության հոմանիստական պոբլեմայի հեղափոխական հոմալեռ գեկուցումը պոբլեմայի XX համագումարին, Հայպետհրատ, 1956, էջ 33։

Պակիստանի պրեմիեր-մինիստր Մուհամեդ Ալին հայտարարեց. «Մոտ ապագայում Պակիստանը կդիմի իրանական կառավարությանը՝ թուրք-իրաքյան պակտին միանալու առաջարկությամբ»¹, որպեսզի թուրք-պակիստանյան պակտի նման մի պաշտպանակա՝ համաձայնություն² կնքվի Պակիստանի և Իրանի միջև:

Իրանի վրա ազդելու թուրքիայի և Պակիստանի ջանքերը քաշալեքեցին Իրաքի կառավարությանը, որն իր հերթին սկսեց «համոզել» Իրանին, հավանություն տալ Միջինարևելյան ռազմական բլոկ ստեղծելու ամերիկյան պլաններին:

Այդ հարցի նկատմամբ իրանական կառավարության վերաբերմունքի վրա լույս էր սփռում իրանական մամուլը, հաղորդելով, թե «... Թուրքիայի պրեզիդենտ Ջելալ Բայարը, Պակիստանի պրեմիեր-մինիստր Մուհամեդ Ալին և Իրաքի արտաքին գործերի մինիստրը շուտով կայցելեն Իրան», որտեղ 1955 թ. ապրիլի վերջին Իրանի շահի նախագահությամբ կարևոր խորհրդակցություն կգումարվի, և որը «չի կարող չանդրադառնալ Միջինարևելյան պաշտպանական պակտին»³: Դա նշանակում էր, որ Իրանը կմիանա թուրք-իրաքյան ռազմական դաշինքին, և այդպիսով կենթարկվի Հյուսիս-ատլանտյան բլոկին: Հենց այդպես էլ դնահատեց Ն. Ս. Խրուշչովը, ասելով, որ «Սովետական Միության հարևան երկիրը, լինի դա Իրանը կամ որևէ այլ երկիր, չի կարող իր տերիտորիան դնել ՆԱՏՕ-ի ագրեսիվ խմբավորման տրամադրության տակ, եթե նա բարի ցանկություններ ունի ամրացնելու բարի դրացիական համագործակցությունը Սովետական Միության հետ: Իսկ եթե դիմում է այդպիսի քայլի, ապա դա նշանակում է, որ նա գործնականում ագրեսիվ ակտ է իրականացնում ՍՄՄ-ի դեմ»⁴:

Ինչպես հայտնի է արևմտյան իմպերիալիստներին և Մերձավոր ու Միջին Արևելքում նրանց գործակալներին հաջողվեց Իրանը ներգրավել Բաղդադի պակտի մեջ, և այդպիսով արդեն 1955 թ. գարնանը ռազմական այդ դաշինքի անդամ դարձան Թուրքիան, Պակիստանը, Իրաքը և Իրանը: Անուղակիորեն, տնտեսական և ռազմական խորհուրդների միջոցով Բաղդադի պակտի մեջ էին մտնում նաև Անգլիան ու ԱՄՆ-ը: Սակայն, վերջին ժամանակներս, Մեր-

¹ «Zafer», 24 հունվարի, 1955:

² «Zafer», 28 հունվարի, 1955:

³ «Известия», 13 февраля 1955 г.

⁴ 1958 թ. նոյեմբերի 19-ին Մոսկվայում կայացած Սովետական Միության և Հեհական ժողովրդական ռեպուբլիկայի ժողովուրդների բարեկամության միությունում Ն. Ս. Խրուշչովի արառանած ճառը: Տե՛ս «Правда», 11 նոյեմբերի, 1958:

ձալորու Միջին Արևելքում տեղի ունեցող իրադրությունները ցույց տվեցին, որ ԱՄՆ-ը ոչ թե Բաղդադի պակտի «անուղղակի» մասնակիցն է, այլ ակտիվ կազմակերպիչը և փաստական անդամը։ ԱՄՆ-ի ղեկավար շրջաններն էին, որ ստեղծեցին Բաղդադի ագրեսիվ պակտը, նրանք են, որ զինում, ֆինանսավորում և որոշում են նրա նպատակները, խնդիրները, նրա քաղաքականությունը։

Բաղդադի պակտի ամենակտիվ մասնակիցը Թուրքիան էր։ 1957—1958 թթ. Սիրիայի դեմ նախապատրաստվող ագրեսիայի կապակցությամբ ԱՄՆ-ը ուժեղ կերպով սկսեց մատակարարել և շարունակում է մատակարարել նոր սպառազինություն՝ Հյուսիս-առլանյան բլոկի և Բաղդադի պակտի գծով իրեն դաշնակցին։ Այդ մասին բացահայտ գրում էին Թուրքական թերթերը։ Այսպես, օրինակ, 1957 թ. հոկտեմբերի 10-ին «Ակշամ» թերթը հոդորգում էր, որ «Ամերիկյան Թուրքիային մեծ մասշտաբի ռազմական օգնություն ցույց կտա»¹։ Ինչպես նշում է թերթը, այդ նպատակով Անկարայում հատուկ խորհրդակցություն է հրավիրվում՝ Թուրքական պետական գործիչների և ամերիկյան ռազմական մասնագետների մասնակցությամբ։ 1957 թ. հոկտեմբերի 9-ին Արտաքին գործերի մինիստրությունում այդպիսի մի խորհրդակցություն գումարվեց՝ արտաքին գործերի մինիստր Ֆ. Ռուշտու Զոռուի, ազգային պաշտպանության մինիստր Շեմի էրգինի, շորս բարձրաստիճան ամերիկյան զենքերայնների և Թուրքիայում ԱՄՆ-ի դեսպան Ուորենի մասնակցությամբ։ Խորհրդակցությունում քննարկվում էր Թուրքիային ռազմական օգնություն ցույց տալու հարցը, և ինչպես թերթն էր նշում, Ամերիկայի այդ «օգնությունը» ուղղակիորեն և անմիջականորեն կապված էր Սիրիայում տեղի ունեցող դեպքերի հետ։

Սովետական կառավարությունը Թուրքիային ուղարկած իր նոտաներում ընդգծում էր, որ Թուրքիան գործիք է դարձել ԱՄՆ-ի ռազմական ավանտյուրանների և Միջին ու Մերձավոր Արևելքում միջազգային լարվածության ուժեղացման գործում։ 1957 թ. հոկտեմբերի 29-ին ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի 12-րդ սեսիայի պլենար նիստում, Սիրիայի գանգատը քննարկելիս, Սովետական դելեգացիայի ղեկավար Գրոմիկոն հայտարարեց. «Մենք արդեն ասել ենք և նորից կրկնում ենք... Սովետական Միությունը Թուրքիային մեղադրում է, որ նա ռազմական հարձակում է պատրաստում Սիրիայի վրա, իսկ Միացյալ Նահանգներին մեղադրում է, որ նրանք հրահրում են Թուրքիային, նրան հրում են ճակատագրալիան քայլի, դրդելով ընթանալ այդ վտանգավոր ճանապարհով»²։

¹ «Աksam», 10 հոկտեմբերի, 1957։

² «Սովետական Հայաստան», 31 հոկտեմբերի, 1957։

Սովետական կառավարությունը չէր կարող անտեսել Թուրքիայի ագրեսիվ գործունեությունը, որը պատրաստվում էր հարձակվել Սիրիայի վրա: Սովետական կառավարության ղեկավար Ն. Ս. Խրուշչովը հայտարարեց. «Եթե Թուրքիան ռազմական գործողություններ սկսի Սիրիայի դեմ, ապա դա կարող է հասցնել շատ լուրջ հետևանքների, այդ թվում և հենց իրեն՝ Թուրքիայի համար: Այդ կայծից կարող է պատերազմի հրդեհ առաջ գալ:

Մենք մեր կողմից ամեն միջոցի դիմում ենք, որպեսզի դեպքերը չգնան պատերազմի սանձազերծման ուղիով: Հասկանալի է, որ մենք չենք կարող անտարբեր մնալ, քանի որ Միջին Արևելքը գտնվում է Սովետական Միության անմիջական մոտակայքում, իսկ Թուրքիան հանդիսանում է մեր հարևանը և մեզ հետ ունի մեծ տարածության ընդհանուր սահման: Մենք ցանկանում ենք Թուրքական կառավարությանը նախազգուշացնել չմտածված ավանտյուրիստական քայլերից, որոնք կարող են նրան զցել պատերազմի անդունդը, և որից Թուրքիան դժվարությամբ կկարողանա դուրս գալ»¹:

Անհրաժեշտ է նշել, որ Սովետական կառավարության ամուր դիրքը, նրա հետևողականությունը Սիրիայի և Մերձավոր Արևելքի մյուս խաղաղասեր երկրների անկախությունն ու ազգային շահերը պաշտպանելու գործում, վճռական դեր խաղացին այդ շրջանում պատերազմի հրդեհից խուսափելու համար: Բայց իմպերիալիստների պլանները դատապարտված էին ձախողման: Այդ մասին նշեց ընկ. Ա. Ի. Միկոյանը Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեծ Ռևոլյուցիայի 41-րդ տարեդարձին նվիրված իր զեկուցման մեջ.

«1956 թ. Անգլիան ու Ֆրանսիան Իսրայելի հետ հարձակվեցին Եգիպտոսի վրա:

Դրանից մի տարի էլ չանցած, ԱՄՆ-ը և Անգլիան Թուրքիայի աջակցությամբ նախապատրաստեցին ռազմական հարձակում Սիրիայի վրա: Այդ երկու դեպքում էլ Սովետական Միության, սոցիալիստական բոլոր երկրների և խաղաղասեր մյուս պետությունների ջանքերով, արաբական երկրների հերոսական պայքարով ագրեսիան խափանվեց, ագրեսորները խայտառակությամբ վռնդվեցին Եգիպտոսից, նրանք չհանդգնեցին հարձակվել Սիրիայի վրա»²:

Այս փաստը հանդիսանում է Բաղդադի պակտի ագրեսիվ բնույթի վառ ապացույցը, որը իր սուր ծայրով ուղղված է աղատա-

¹ Տես «Правда» 11 հոկտեմբերի, 1957:

Սովետական Հայաստան», 7 նոյեմբերի, 1959:

սեր արաբական պետությունների, ժողովրդական դեմոկրատիայի երկրների և Սովետական Միության դեմ:

Բաղդադի պակտը հանդիսանում է Արևմտյան իմպերիալիզմի արհեստական ծնունդը, նա ոչ մի ընդհանուր բան չունի Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրների ժողովուրդների ազգային, տնտեսական, քաղաքական շահերի և անվտանգության ու խաղաղության հետ: Այդ երկրների ժողովուրդների ցանկությանը հակառակ ստեղծված Բաղդադի պակտը իր գոյության ընթացքում մի շարք ուժեղ հարվածներ ստացավ և ծանր ճգնաժամ ապրեց: Չէ որ ամբողջ արաբական Արևելքը վճռականորեն մերժեց ճանաչել այդ պակտը և համագործակցել ռազմական ագրեսիվ դաշինքի հետ: Իսկ մոնարխիստական կարգերը խորտակող և Իրաքի ժողովրդի շահերի դավաճան կլիկը լիկվիդացնող հուլիսյան ռևոլյուցիան Իրաքում չախջախիչ հարված հասցրեց Բաղդադի պակտին, որն ամենայն արդարացիությամբ այլևս չի կարող այդ անունը կրել, քանի որ Իրաքի Ռեսպուբլիկական նոր կառավարությունը հայտարարեց, թե նա իր արտաքին քաղաքականության մեջ խիստ կերպով կաշտպանի «պոզիտիվ չեզոքություն» և չի մասնակցի որևէ ռազմական խմբավորման: 1959 թ. մարտին Իրաքի կառավարությունը պաշտոնապես հայտարարեց այդ պակտից իր դուրս գալու մասին: Այս բանից հետո Բաղդադի պակտի կենտրոնը տեղափոխվեց Անկարա և այն այժմ կոչվում է «ՍԵՆՏՈ»:

Հայտնի է, որ Իրաքի դուրս գալու կապակցությամբ Բաղդադի պակտի ճգնաժամն էլ ավելի ակտիվացրեց ԱՄՆ-ի գործունեությունն այդ ռազմական ագրեսիվ բլոկի ամրացման համար՝ նոր երկկողմանի ռազմական դաշինք կնքելով ԱՄՆ-ի և Բաղդադի դաշինքի մասնակից Թուրքիայի, Պակիստանի և Իրանի հետ: Այդ նպատակով ամերիկյան պետական և ռազմական գործիչները ԱՄՆ-ի նախկին պետական քարտուղար Դալեսը, պետական քարտուղարի օգնական Ռաուլթերին, ԱՄՆ-ի պաշտպանության մինիստրը Մակելոռը, Հենդերսոնը և ուրիշները 1958 թ. վերջին և 1959 թ. սկզբին այցելեցին Թուրքիա, Իրան և Պակիստան, որտեղ հանդիպում ունեցան այդ երկրների կառավարությունների ղեկավարների հետ, և, ինչպես հետագայում հայտնի դարձավ, համաձայնություն ձեռք բերեցին մոտ ապագայում ԱՄՆ-ի հետ ռազմական պայմանագիր ստորագրելու հարցում: Հայտնի է, որ ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի, Պակիստանի և Իրանի ղեկավար շրջանների նման գործունեությունը չի կարող ծառայել խաղաղության և անվտանգության շահերին, ընդհակառակն, ուժեղացնում է միջազգային հարաբերությունների

լարվածությունը և Մերձավոր ու Միջին Արևելքի շրջաններում ռազմական կոնֆլիկտների սպառնալիքը: Ընդ որում, ակնյայտ է, որ ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի, Իրանի և Պակիստանի քաղաքականության այդ կուրսը ուղղված էր ամենից առաջ Սովետական Միության դեմ: Հարցի հենց այս կողմին ուշադրություն դարձրեց Սովետական կառավարությունը 1958 թ. դեկտեմբերի 28-ին Իրանի կառավարությանը հանձնած իր հուշագրում: Ճանաչում, բացի այն, որ Իրանը նախապես մտել է ՍՍՌՄ-ի դեմ ուղղված Բաղդադի ռազմական բլոկի մեջ (չնայած իրանական կողմը փորձում էր մեկ հակառակ բանում համոզել), Իրանի շահնշահի կառավարությունը այնպիսի միջոցառումներ է կիրառում, որոնք էլ ավելի են ուժեղացնում Բաղդադի պակտի ռազմական ագրեսիվ կողմերը: Նա ռազմական նոր համաձայնությունների է գնում այն պետությունների հետ, որոնք բնավ էլ չափազանցված չեն այս շրջանի խաղաղության և անդորրության պահպանումով, և որոնց, ինչպես նրանք մեկ անգամ չէ, որ ապացուցել են, խորթ են այս շրջանի երկրների իսկական ազգային շահերը:

Սովետական կառավարությունն արդեն Իրանի շահնշահի, կառավարության և անձամբ շահնշահի ուշադրությունը հրավիրել է մասնավորապես այն բացառիկ կարևոր նշանակության վրա, որ ՍՍՌՄ-ի կառավարությունը տալիս է ԱՄՆ-ի հետ Իրանի ռազմական համաձայնագրի ենթադրվող կնքման տեղեկություններին և այդ քայլի միանգամայն վտանգավոր բնույթին¹:

Այնուհետև հուշագրում ասվում էր, որ իրանական կառավարության նման արարքը տանում է դեպի սովետա-իրանական հարաբերությունների վատթարացումը, քանի որ Իրանը բացահայտորեն մտնում է այն իմպերիալիստական պետությունների լագերի մեջ, որոնք պատերազմ են պատրաստում Սովետական Միության դեմ: Իրանական տերիտորիան վերածվում է պլացդարմի՝ Սովետական Միության և այլ խաղաղասեր հարևանների վրա հարձակվելու համար:

Սովետական կառավարության հուշագրում նշվում էր ենթադրվող իրանա-ամերիկյան պայմանագրի ագրեսիվ էության մասին: Հուշագրում ասված է. «... Մասնավորապես հայտնի է, որ համաձայնագրի հետ կապված պլանների համաձայն նախատեսվում է Իրանի ափերի մոտակայքում Պարսից ծոցի զոնայում ամերիկյան ռազմական ուժերի տեղադրումը»²: Սովետական կառավար-

¹ «Правда», 17 января, 1959 г.

² Там же.

րությունը դրա մեջ տեսնում էր Մերձավոր ու Միջին Արևելքի շրջանի, ինչպես նաև ՍՍՌՄ-ի անվտանգության անմիջական սպառնալիք։

1958 թ. նոյեմբերի կեսերին ԱՄՆ-ի պետական դեպարտամենտը պաշտոնապես հայտարարեց, որ Միացյալ Նահանգները Թուրքիայի, Պակիստանի և Իրանի հետ բանակցություններ են վարում երկկողմանի ուղղական պայմանագրեր կնքելու համար, միաժամանակ տարածելով այն կեղծ վերսիսան, թե իբր այդ պայմանագրերը միայն «սիմվոլիկ» նշանակություն ունեն։ Դա նրա համար էր արվում, որպեսզի ապակողմնորոշեն ժողովուրդներին, և նրանց ուշադրությունը շեղեն Մերձավոր ու Միջին Արևելքում ամերիկյան իմպերիալիստների կողմից կազմակերպվող նոր ագրեսիվ պայմանադրերից։

Չնայած այն գաղտնի մթնոլորտին, որով շղարշված էր ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի, Պակիստանի և Իրանի միջև մոտակա երկկողմանի նոր ուղղական պայմանագրերի բանակցությունները, այդուհանդերձ արտասահմանյան մամուլում լուրեր սպրդեցին, որոնք պատկերացում էին տալիս պայմանագրերի էության մասին։

Այսպես օրինակ՝ իրանական «էքո Օֆ Իրան» շաբաթաթերթի հավելվածում (1958 թ. սեպտեմբերի 12) հաղորդվում էր, որ Իրանում տեղի ունեցած իրադարձությունների կապակցությամբ Բաղդադի պակտում պետք է փոփոխություններ կատարվեն», որոնց հիմնական իմաստը հանգում է այն բանին, որ «ներկա պայմաններում Արևմուտքը պետք է ուժեղացնի իր պաշտպանական սահմանը Միջին Արևելքում, ինչպես Ռուսաստանի, այնպես էլ արաբական երկրների դեմ»։ «էքո Օֆ Իրան» գրում էր, որ Բաղդադի պակտի ուղղական կոմիտեում արդեն քննարկվել են պակտի երկրրների տերիտորիաներում նոր ռազմական բազաների շինարարության պլանները, որ ներկայումս «կենսական հարց է դարձել համապատասխան հզոր ռազմա-ծովային և ռազմա-օդային բազաներ ստեղծելու գործը»։ Պարզվում է, որ մշակվել էր այսպես կոչված «Պարսից ծոցի պաշտպանության պլան», որի համաձայն ռազմա-ծովային և ռազմա-օդային ուժերի բազաները պետք է մոտեցվեն Պարսից ծոցի ափերին՝ Իրանից հարավ, և Պարսից ծոցի շրջանի մի քանի իշխանություններին։ Գերիշխող ուժն այդ շրջանում նախատեսված էր դարձնել ամերիկյան հատուկ ռազմա-ծովային նավատորմը, որը ԱՄՆ-ը «մշտապես կպահի» Պարսից ծոցում։

Ակնհայտ է, որ Պարսից ծոցում, ինչպես նաև ամբողջ Մերձա-

վոր ու Միջին Արևելքում իրենց գերիշխանությունը հաստատելու և այդ շրջանների նավթային հարստություններն հսկողության տակ վերցնելու կամ պահելու նպատակով ամերիկյան իմպերիալիստները ձգտում են Բաղդադի պակտը վերածել ագրեսիայի ուղղակի գործիքի ընդդեմ արաբական պետությունների և ՍՍՌՄ-ի:

Մերձավոր ու Միջին Արևելքում ագրեսիվ բլոկներ ստեղծելու ամերիկյան քաղաքականության դեմ վճռականորեն հանդես են գալիս նոր համաշխարհային պատերազմի սպառնալիքը վերացնելու համար պայքարող խաղաղասեր ուժերն աշխարհի բոլոր երկրներում: Կայուն խաղաղության և ժողովուրդների անվտանգության համար պայքարող ուժերի ավանգարդում կանգնած է Սովետական Մեծ Միությունը, որն անշեղորեն մերկացնում է աշխարհի զանազան մասերում իմպերիալիստների ավանտյուրիստական մեքենայությունները և մասնավորապես ԱՄՆ-ի ու նրա պարտնյորների ագրեսիվ գործունեությունը Մերձավոր ու Միջին Արևելքում:

Սովետական կառավարության հետևողական խաղաղասիրական քաղաքականությունը, Մերձավոր ու Միջին Արևելքի ժողովուրդների ազգային շահերը պաշտպանելու նրա պատրաստակամությունը, և, վերջապես, այդ ժողովուրդների պայքարը իրենց ազատության և անկախության համար երաշխիք են, որ ինչպես մյուս շրջաններում, այնպես էլ այստեղ մինչև վերջ կձախողվեն արևմտյան իմպերիալիզմի ագրեսիվ պլանները:

С. С. АВАНЕСОВ

К ВОПРОСУ О СОЗДАНИИ АГРЕССИВНЫХ БЛОКОВ
НА БЛИЖНЕМ И СРЕДНЕМ ВОСТОКЕ (1953—1958)

Резюме

В статье рассматриваются вопросы, связанные с политикой американских империалистов по созданию агрессивно-военных блоков на Ближнем и Среднем Востоке. Показывается, как правящие круги США, начиная с 1947 г. (доктрина Трумэна) усиленно проникают в район Ближнего и Среднего Востока, стремясь экономически и политически подчинить эти страны. Большое внимание уделяется превращению района Ближнего и Среднего Востока в военный плацдарм против Советского Союза, стран народной демократии, а также против освободительного движения арабских народов.

В статье освещаются некоторые вопросы, связанные с историей создания военно-агрессивных блоков—Средне-восточного и Багдадского (ныне СЕНТО), указывается особая роль Турции в этих блоках.

Определенное место занимает в статье разоблачение империалистической, агрессивной политики правящих кругов США, Англии, Турции, Ирана и Пакистана в районе Ближнего и Среднего Востока.